

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Gönderim Tarihi: 23 Ocak 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Antakyalı, B. (2021). “Necati Cumalı'nın Zeliş (Tütün Zamanı) Romanında Yapı ve İzlek”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 188-211.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.866910>

NECATİ CUMALI'NIN ZELİŞ (TÜTÜN ZAMANI) ROMANINDA YAPI VE İZLEK

Banu ANTAKYALI*

Öz

Bu çalışma 20. yüzyıl Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Necati Cumalı'nın Zeliş (Tütün Zamanı) adlı romanını olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı, izlek gibi yapısal / teknik öğeler bağlamında odağa almaktadır. Şiir, roman, hikâye, tiyatro ve deneme gibi türlerde eserleri bulunan, sürekli okuyan, yazan, üretken bir yazar olan Necati Cumalı'nın ilk romanı Zeliş (Tütün Zamanı), iki gencin aşkları üzerinde yaratılan tüm baskı mekanizmalarına karşı bu uğurda verdikleri mücadeleyi ana eksene yerleştirerek Urla'nın sosyal, ekonomik, kültürel hayatı ve tütün ekicilerinin yaşamlarını konu edinir. Çevresinde olup biten her şeye karşı duyarlı olan yazar, keskin gözlem gücüyle bunları eserlerinde yazılacak birer malzemeye dönüştürür. Yazarın Anadolu'nun çeşitli yerlerinde avukatlık yaptığı yıllarda yaşadığı, tanıklık ettiği hikâyelerin duygu ve düşünce dünyasında yeni ufuklar açmasıyla birlikte o hikâyelerden esinlenerek kaleme aldığı anlatılarından biri olan Tütün Zamanı, başkişi Zeliş'in şahsında ve tek bir olay örgüsü etrafında bireysel bir temayı, aşkı ele alır. Eserlerinde bireysel temadan hareketle sosyal temalara da yer veren yazar, bu romanında da köy / kasaba insanının sıkıntılarını, yaşam mücadelesini içeriden, gözlem gücü yüksek bir bakış ve canlı ifadelerle anlatır. Özellikle çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği ve yazarın ifadesiyle “eserlerinin dekoru”nu oluşturan ve neredeyse tüm yapıtlarında ortaklaşan bir mekân olan Urla, bu romanda da işlevsel bir rol üstlenerek aşk ve diğer kişisel ilişkilerin yanı sıra tıpkı yaşayan bir karaktermişçesine canlı ve ayrıntılı tasvirlerle anlatılır. Kadın – erkek arasındaki ilişkide yeni bir kadın kimliğini temsil eden ve direnciyle kendisini var eden bir kadını ön plana çıkaran Zeliş (Tütün Zamanı) adlı roman, aşkın deneyimlenmesi konusunda kadın karakter ile erkek karakter arasındaki farklılara vurgu yapar. Bu çalışma, söz konusu vurgu ve yeni kadın kimliği üzerinden Zeliş (Tütün Zamanı) adlı romanı, bakış açısı ve anlatıcı düzeni, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve izleksel kurgu açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeliş (Tütün Zamanı), Aşk, Kadın, Yozlaşma, Çatışma, Başkaldırı.

The Structure and Theme In Necati Cumalı's Zeliş (Tütün Zamanı)

Abstract

This study focuses on Necati Cumalı's novel Zeliş (Tütün Zamanı), one of the important writers of 20th century Turkish literature, in the context of literary elements such as plot, characterization, time, space, perspective and theme. Necati Cumalı's first novel Zeliş (Tütün Zamanı), who is a prolific writer who reads, writes and writes works in genres such as poetry, novel, story, theater and essay, is the main axis of the struggle they give to this cause against all the oppression mechanisms created on the love of two young people. social, economic and cultural life of Urla and the lives of tobacco cultivators. The writer, who is sensitive to everything that happens around him, transforms them into materials to be written in his works with his sharp

* Dr., E-Posta: banuantakyali@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6375-2571>.

observation power. *Tütün Zamanı*, one of the narratives inspired by the stories that the author lived and witnessed during his years as a lawyer in various parts of Anatolia opened new horizons in the world of emotions and thoughts, addressed an individual theme and love in the person of Zeliş and around a single plot. The author, who also includes social themes based on the individual theme in his Works, also in this novel, tells the troubles of the village / town people, the struggle for life from within, with a high observation power and lively expressions. Especially, Urla, which is a place where childhood and youth passes and which forms the “decor of his works” as the author says, and which is common in almost all of his works, is also depicted in this novel with lively and detailed descriptions as if he was a living character, as well as love and other personal relationships by taking on a functional role. The novel *Zeliş (Tütün Zamanı)*, which highlights a woman who represents a new female identity in the relationship between men and women and creates her with her resistance, emphasizes the differences between male and female characters in terms of experiencing love. This study aims to examine the novel *Zeliş (Tütün Zamanı)*, from the point of view and narrator plane, plot, time, place, personal staff and thematic fiction, through this emphasis and new female identity.

Keywords: Zeliş (*Tütün zamanı*), Love, Woman, Degeneration, Conflict, Revolt.

Giriş

Necati Cumalı, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında roman, öykü, tiyatro ve şiir edebi türlerinde eser vermiş, insana dair gerçekleri toplumcu – gerçekçi çizgide, yalın, etkili bir anlatım ve keskin gözlem gücüyle dile getirmiştir. Yazarın yapıtlarına ve üzerine yazılanlara bakıldığında öncelikli olarak dikkati çeken, roman ve hikâye kurgusu içinde mekânın önemli bir işleve sahip olduğudur. Çocukluğunun geçtiği, yaşamı ve anılarında özel bir yer tutan Urla ilçesi, sosyal yaşamı, tütün yetiştiriciliği ve gelenek görenekleriyle onun roman ve hikâyelerini biçimlendiren bir işleve sahiptir. Diğer yandan avukatlık mesleğinden ötürü geniş yelpazede insan tanıma fırsatı elde etmiş olması ve Urla’da avukatlık yaparken tanık olduğu gerçek olaylar, onun pek çok eserinin konusunu oluşturmuş yahut biçimlendirmiştir. Yetiştigi coğrafya ve mesleğinden ötürü Anadolu insanını yakından gözleme fırsatı olan yazar, katı yaşam koşullarının belirlediği insanların yaşamlarını yazmaya *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanıyla başlamış, insanı ön plana alan tutumuyla yazdığı bu eser, onun edebi yaşamının dönüm noktasını oluşturmuştur.

1. Romanın Kimliği

Necati Cumalı’nın ilk romanı olan *Zeliş*, ismini eserin başkişisinden alarak içeriğine dair de ipuçları barındırır. Roman, 3 Eylül 1957’de İzmir’de yazılmaya başlanmış, 13 Haziran 1959 yılında Paris’te tamamlanmıştır. Kitap olarak basılmadan önce Vatan gazetesinin 12 Nisan 1959 – 1 Temmuz 1959 tarihli sayı aralığında “*Tütün Zamanı*” adıyla tefrika edilmiştir. Tamamlandıktan sonra yine aynı yıl ve adla Remzi Yayınları tarafından kitap olarak ilk baskısını yapmıştır. 1960 yılında sinemaya, 1973 yılında televizyona film olarak uyarlanan roman, Türkiye radyolarında arkası yarın programı olarak da yayımlanarak ününü daha da artırmıştır.

Necati Cumalı’nın Türk edebiyatında en çok tanınan ve okunan eseri *Zeliş (Tütün Zamanı)*, İzmir’in Urla ilçesinde tütün ekme ve toplama zamanına denk gelen bir aşk öyküsü çerçevesinde yöre halkının tarıma dayalı yaşamı ile gelenek ve göreneklerini; sosyokültürel, ekonomik, coğrafi göndergeleriyle de Urla ve çevresini anlatır.

2. İsimden İçeriğe

Zeliş romanının ilk adı, *Tütün Zamanı*’dır. Necati Cumalı’nın avukatlık yaptığı yıllarda kendisine başvuran bir genç kızın davasından esinlenerek yazdığı romanın merkezî unsurunu ana kahraman Zeliş’in aşkı uğruna mücadelesi oluşturur. Dönemin toplumsal yapısı göz önünde tutulduğunda Zeliş’in romanın hemen her anlatı kesitinde aile çevresine ve bütün kasaba halkına karşı aşkını cevval bir tutumla savunması, yayımlandığı yıldan itibaren büyük ilgi görmüş; okur ve izleyici roman ve filmi, *Tütün Zamanı* olarak değil, *Zeliş* olarak adlandırmıştır. Bu noktayı dikkate alan yazar, 1959 yılındaki ilk baskısından sonra 1971 yılındaki ikinci baskısıyla birlikte romanın adını “*Zeliş*” olarak değiştirir. Eserin olay örgüsünün Zeliş’in kişiliğine koşut olarak ilerlemesi, anlatıcının odağını düzenli ve tutarlı biçimde özne konumundaki genç

kızın ruhsal enerjisine ayarlaması gerçekçi ve işlevsel olarak romanın temel örüntüsünü bütünleyerek isim – içerik örtüşmesini sağlamıştır.

3. Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi

Zeliş (Tütün Zamanı) romanı, ilahi / hâkim bakış açısı ve anlatıcı ile kurgulanmıştır. Yazar, üçüncü tekil şahıs ağzından başkışı ve yardımcı kahramanların psikolojilerini, olayların geçmişini, mekânın tüm özelliklerini ve zamana dair ayrıntıları “Her şeyi bilen hikâyeci.” (Stevick, 2017: 87) dikkatiyle okuyucuya sunar. Bu bakış açısında anlatıcı; nesneye, varlığa, kişiye yönelik her şeyi görme ve bilme ayrıcalığına sahiptir. Hem içinde bulunulan öykü zamanı hem de yaşanılmış zaman, yukarıdan / hâkim bir konumla izlenerek aktarılır ve açıklanır. Bu, ilahi anlatıcının belirgin niteliklerindedir. “Her şeyi bilme esasına dayanan bu bakış açısı ve anlatıcı düzlemi, yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle zengin imkânlarla donatılmış (teçhiz edilmiş) anlatıcı figür, adeta “Tanrı gibi” her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten gelecekte haber verir.” (Tekin, 2002: 50).

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında ilahi anlatıcı, romanın yedi bölümden oluşan ilk kısmında, dışarıdan bir bakışla Zeliş ile Cemal’in tanışma hikâyesi hakkında bilgi verir. Zelişlerin geçişinin ipini koparıp Cemallerin tarlasına girmesiyle başlayan tanışma, dakikalar içinde karşılıklı duygusal etkileşime dönüşür. Hâkim anlatıcı, bu etkileşimin boyutunu ayrıntılarıyla hem içeriden hem de dışarıdan görme olanağına sahip biri olarak okurun dikkatine sunar:

“(…)Cemal, aceleyle keçinin ipiyle birlikte Zeliş’in elini de avuçlamış bulundu. Sadece Zeliş’in elini avuçlamakla da kalmadı. Burnunun dibinde saçlarının bir tuhaf kokusunu, dirseklerinin gerisinde dik göğüslerinin kendisini şaşırtan sertliğini, diriliğini duydu. İki de bütün vücutlarını, sırtlarını, saçlarının dibini, baldırlarının gerisini yoklayıp yüreklerinin hızını arttıran, sonra gene başladığı yere, ellerine dönen bir ürpermeyle sarsıldılar. Dengeleri bozuldukları zaman, karşılaşan bakışları, birbirlerine, mahcup, ne olup ne bittiğini sorar gibiydi.” (Cumalı, 1983: 18 – 19).

Zeliş’in öykü zamanındaki durumunu ilk bölümden itibaren anlatmaya başlayan ilahi anlatıcı, bakış açısının verdiği imkânlar dâhilinde onun Cemal’le karşılaşmasının iç dünyasında yarattığı etkiyi gözler önüne serer. Bu, anlatıda onun hem gören hem hisseden hem yaşayan konumunu yansıtmada önemli bir göstergedir:

“(…) Bakışları Cemal’in avuçladığı eli üstüne takılı kaldı. Orada, nasırlı, kaba bir erkek elinin değmesini duyuyordu hâlâ. Kendiliğinden öbür elinin parmaklarının ucuyla o garip ürperiyi yakalamaya, anlamaya çalıştı. Garip şey, önce elinin üstünde, başını kaldırınca, zeytin ağacının üstünde, babasının yanı başında, kısacası bakışlarını her çevirdiği yerde, küçük büyük, sayısız, Cemaller görüyordu...” (Cumalı, 1983: 22).

Yarattığı kişiler hakkında her şeyi bilen, onlarla ilgili gizli saklı taraf bırakmayan anlatıcı, yüreğinde aşk filizlenen Cemal’in endişelerini, çaresizliğini, iç çatışmalarını hem iç hem dış dünyasını aktararak yansıtırken yüklendiği görev, hikâye ve okuyucu arasındaki mesafeyi kısaltır:

“Kuşluğa doğru, Cemal, sıkıntısından kalktı, su tenekelerini kaptı, tenekeleri iki ucundan askıya aldığı dayağı omuzladı, kuyunun yolunu tuttu. (...) Zeliş’i görmesi gerekti. Neden görmesi gerekti? Dün gece geç saatlere kadar uyumamıştı. Onu düşünmüştü. Uyuduğu zaman da rüyalar görmüştü. Hep onu görmüştü bu rüyalarda. Uyandırdığı zaman Zeliş aklına gelmişti. O görsün diye ateş yakmıştı. O duysun diye şarkı söylemişti. Bunları söylemek istiyordu Zelişe... (...) Konuşmuyorlardı. Çok kısa bir sessizlik geçti aradan. Bu sessiz zaman yıl gibi geldi Cemale. Şimdi kaçır gider, bir şey söylesem, diye zorladı kendini. Aksilik işte! Tek lâf gelmiyordu aklına!...” (Cumalı, 1983: 40 – 42).

Yazar anlatıcı, vaka zamanından geriye dönerek dışarıdan bir bakışla ve kendini ortaya çıkarmadan başkışı, yardımcı karakterler ve olayların akışıyla ilgili film şeridi misali özet bilgiler verir. Zeliş’in anne ve babasının öykü zamanının öncesine dayanan evlilik hikâyesi, norm karakterlerden Bekir’in dokunaklı hayat hikâyesi, fon karakterlerden arzuhâlcî Sadık Efendi’nin geçmişten öykü zamanına taşınan hikâyesi

kahramanın dışında ancak hâkim anlatıcının bilebileceği ayrıntılarla entrik kurgunun içine yerleştirilerek okurun bilgisine sunulur:

“Yirmi beş yılı dolduruyordu evlilikleri. Recebin askere gideceği yıl anlaşmışlardı. Recep on dokuzundaydı o zaman, karısı on beş. İki yıl sözlü kaldılar. Recebin askerden geldiğinin ayı içinde, nişanı nikâhı tamamlayıp evlendiler. Sevdadan, hasretten ne çeyiz düşündüler doğru dürüst, ne de analarının babalarının bu işi düşünmesine zaman bıraktılar.” (Cumalı, 1983: 29).

“Öksüzdü. Babasını çok güç hatırlıyordu. Babasının ölümünden az bir zaman sonra, dayıları anasını başka bir kocaya verdiler. Bekir o zaman beş yaşını doldurmamıştı daha. Bir gün anasıyla iki tekerlekli bir yük arabasına binmişler, gitmişler, gitmişlerdi. Öğle sıcağında, başı anasının dizinde uyuyup uyandığını hatırlıyordu.” (Cumalı, 1983: 88).

“Sadık Efendi on beş yaşından askere gidinceye kadar tapu kaleminde odacılık, askerliğinde yazıcılık, askerlikten sonra da iki yıl adliyede mübaşirlik yapmış, sonra kendi deyimiyle, devlet kapısından ayrılarak serbest çalışmayı seçmişti. Civar köylülerin onun bu hükümet dairelerinde, adliyede geçen hizmetlerine, tecrübelerine güveni büyüktü.” (Cumalı, 1983: 161). Böylelikle ilahi anlatıcının zaman ve mekânla sınırlı olmadığı, kahramanların bütün geçmişini ince ayrıntısına kadar bildiği, onların ruhsal ve fiziksel yaşamlarına rahatlıkla girme şansı olduğu bir kez daha gözler önüne serilir.

“Tanrısal bakış açısının kullanıldığı metinlerde anlatıcının kendini saklama, tarafsızlık, ayrıntıları kullanma, rol benimsetme ve politize ya da angaje olmama ilkelerine bağlı kalması gereklidir.” (Eliuz, 2009: 1136). Bu tespitten hareketle roman dünyası ile okuyucu arasından çekilmesini beklediğimiz anlatıcı, romanda tarafsız konumunu terk ederek bahis konusu ettiği hikâyeyi okuyucuya dikkate değer ölçüde öznel düşünce ve eleştirisiyle aktarır:

“Sadık Efendi dilekçeyi yüksek sesle okudu. Dördü de cümlelerin kuruluşundan bir anlam çıkaramadılar, çoğu kelimeleri hayatlarında ilk defa duydukları hâlde, dilekçeyi pek beğendiler. Bizde beğenilecek her yazının anlaşılmasız olması öteden beri asıl olduğuna göre, onların bu davranışlarına hiç şaşmamak lazım! Toplumumuz Sadık Efendi'nin dilekçesine gelinceye kadar, anlaşılmasız sözleriyle bütün edebiyat jürilerini, bütün ünlü eleştirmecileri, hayran eden nice sayısız şairler, nice büyük yazarlar yetiştirmiştir!” (Cumalı, 1983: 164).

Her şeyi bilen ve hikâyeye karışan anlatıcının objektifliğini yitirmesi Philip Stevick'e göre ise, anlatı evreni içerisinde anlaşılabilir bir şeydir: “Eserinde her şeyi bilen bir hikâyecinin temsil ettiği yazarın, sadece karakterlerinin iç dünyalarını vermekle kalmayıp, onları eleştirmesi de yüklendiği görevin bir sonucudur.” (Stevick, 2017: 116).

Anlatıcı, Zeliş ile Cemal'in yüreklerinde filizlenen aşkı, Zeliş'in gözü kara, cesur tavır ve direnişini, babası Recep'in edilgen tutumunu, sevdiği delikanlı Cemal'in endişelerini, çaresizliğini, Bekir ve Kör Fehmi'nin ikiyüzlü tavırları ve kirli oyunlarını, tütün ekicilerin yaşamlarını gözlemleyen, bütün ayrıntıları bilen ve aktaran bir konumdadır. Romanda ilahi / hâkim bakış açısını kullanan anlatıcı, başkişi de dâhil olmak üzere kahramanların ruh hâllerini yansıtmada zayıf kalmıştır. Romanda kullanılan özetleme, sahneleme, anlatma, geriye dönüş, iç monolog ve diyalog teknikleri ise anlatıma dikkate değer derecede zenginlik kazandırmıştır.

4. Olay Örgüsü

Zeliş (Tütün Zamanı), tek bir vak'a halkasına sahip iki yüz otuz yedi sayfalık bir romandır. Giriş kısmı ve dört bölümden oluşur. “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlıklı giriş bölümü, romanda olayların geçtiği Urla'yı tarihî, sosyal ve kültürel özellikleri, insanların yaşamları ve geçim kaynakları bağlamında tanıtır. Birinci kısmın yedi bölümünde Zeliş, Cemal ve aileleri, iki gencin arasında doğan aşk, yürek sancuları ve ağyarın (Bekir, Yaşar) varlığı işlenir. İkinci bölüm, Zeliş ve Cemal'in yakınlaşmaları, mektuplaşmaları, Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir'in hayat öyküsü ve genç kıza kavuşmak uğruna Kör Fehmi'den yardım istemesi üzerine kurulur. Üçüncü bölümde, Zeliş'in anne ve babasının Zeliş'le Cemal'in mektuplaşmalarını öğrenmeleri, kızlarını Kadıovacılıkların oğlu Cemal'den soğutmanın yollarını

aramaları, Kör Fehmi ve Bekir'in Zeliş'in gönlünü güzellikle yapmak için çareler üretmeleri anlatılır. Dördüncü bölümde ise, Zeliş ile Cemal'in günler süren kaçışları, yakalanıp yargılanmaları, rakiplerinin adli süreçteki kirli oyunları ve Cemal'in tutukluluk hâlinin bitmesiyle birlikte iki gencin kavuşmaları konu edilir.

Birbirini seven iki gencin aşk ve çıkar ilişkileri karşılığında ele alınan aşkları, çatışmaların varlığıyla devingenlik kazanır. Kişiler arası, aile içi ve aileler arası çıkar beklentilerinden doğan çatışmalar, Zeliş ve Cemal'in aşkları çevresinde gelişir. "Eserin bütününe ele aldığımızda yaşanan ana çatışmayı; sevdiği insana her şeyi ile bağlanan, kararlı bir insanın hem karşı çıkan ailesiyle hem onu zorla elde etmek isteyen kişiyle çatışması olarak değerlendirebiliriz." (Kocabıyık, 2006: 39).

Bölüm başlıklarına bakıldığında, Zeliş'in hikâyesinin tütün zamanı üzerinden anlatıldığı dikkat çekmektedir.

4.1. Birinci Bölüm

"Dipler" başlıklı birinci kısım, yedi bölümden meydana gelir. Bu bölümler sırayla "Bir Çürük Urgan", "Zelişin Nesi Var?" "Babalık Hakkı", "Baykuşlarla Serçeler" "Gece Ateşler Yanarsa", "Recebin Uykuları" ve "Çokluk Unutulan" adlarını taşır.

- Zeliş'in keçilerinin ipini kopararak Cemallerin küçük sebze bahçesine girmesi.
- Cemal ve ailesinin keçinin etrafını sarması.
- Zeliş ve kız kardeşi Rebiş'in keçiyi yakalamak için soluk soluğa bahçeye varmaları.
- Zeliş'in Cemal ve ailesi ile tanışması.
- Zeliş ile Cemal'in birbirlerinden etkilenmeleri.
- Zeliş ve Rebiş'in keçiyi alarak vedalaşıp çardaklarına doğru yola çıkmaları.
- Zeliş'in Cemal'den ötürü içine dolan yaşam sevinci, yol boyunca mutluluktan sekerek yürümesi, koşmak, şarkı söylemek istemesi.
- Cemal'in annesi ve babasının Zeliş'i çok beğenmeleri ve onu elden kaçırmaması için Cemal'i uyardıkları.
- Aşka düşen Zeliş'in baktığı her yerde Cemal'in hayalini görmesi ve iştahından kesilmesi.
- Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir'in Zeliş'in babası Recep'in ziyaretine eli kolu hediyelerle dolu olarak gelmesi.
- Bekir'in Zeliş'in niçin kendisinden kaçtığını sorgulaması.
- Zeliş'in babası Recep'in tanıtılması.
- Baba Recep ile karısı Fatma'nın tanışma ve evlilik hikâyeleri.
- Yörenin tüm halkı gibi onların da süregelen hayatlarının tütünün hizmetiyle geçmesinin vurgulanması.
- Zeliş'in ablaları Sıdika ve Ayşe'nin kocaya kaçma hikâyeleri.
- Zeliş ve Rebiş'in yetiştikçe babalarının üzerinden tarlanın yükünü almaları.
- On yedi yaşında olan Zeliş'in iki yıldır tarlanın bütün işlerini üzerine alması.
- Zeliş ile Rebiş'in Bekir ve Cemal üzerine konuşmaları. Talipler içinde gönüllerinin Cemal'den yana olması.
- Akşam sofrasından kalkan Cemal'in iç sıkıntısıyla dolup taşması.
- Cemal'in yüreğini ezen sıkıntı üzerine çadırlarının önünde ateş yakarak oyalanması.

- Alevler alçaldıkça Cemal'in sevincinin geçmesi, yüreğine musallat olan sıkıntının tekrar yerini alması ve Cemal'in bağıra çağıra şarkı söyleyerek bu ruh hâlimden kurtulmaya çalışması.
- Recep ve Fatma'nın kızları Zeliş'i Bekir'le evlendirme planları üzerine konuşmaları.
- Zeliş ile Cemal'in kuyu başında karşılaşp heyecanla konuşmaları.
- Zeliş'in peşini bırakmayan Gözlemeci'nin Oğlu Yaşar'ın kuyu başına gelerek iğneleyici bir şekilde Cemal ve Zeliş'le konuşması.

4.2. İkinci Bölüm

İkinci bölüm “Analar” başlığını taşır. “At Sineği”, “Artan Sıcaklar”, “Ay Büyürken”, “Günler Gebe”, “Bir Aşk Anlayışı”, “Bir Meslek”, “Kurt Yeniği”, “Zelişin Yaşı” ve “Cemalden Zelişe” alt başlıklarından oluşur.

- Kuyudan çardağa dönüş yolunda Cemal'in, apansız karşılarna çıkan ve kendileriyle imalı konuşan Yaşar'a sinirlenerek üzerine yürüyormuşçasına attığı her adım ve iç konuşmalarıyla ona haddini bildirmesi.
- Gündüzleri Zeliş'i göremeyen Cemal'in akşamları yüreğine sıkıntının çöküp mahzunlaşması.
- Cemal'in kuyu başında Zeliş'le yaptıkları kısacık konuşmayı tekrar tekrar aklına getirerek bunlardan anlam çıkarmaya çalışması.
- Cemal'in sabaha kadar Zeliş ve Yaşar'la karışık ipe sapa gelmez rüyalar görmesi.
- Cemal'in günlerinin Zeliş'i görebileceği ümidiyle geçmesi, akşam olduğunda yüreğine sıkıntıların çöreklenmesi.
- Recep'in tarlasında işlerin yetişmemesi ve Cemal'in kız kardeşlerinin onlara yardıma gelmesi.
- Tarlada tütün işi bittiğinde Zeliş ile Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın kızlarının canciğer dost olması.
- Ali Onbaşı'nın çardaklarının önünde bir eğlence tertip edilmesi.
- Çevrede yaşayan kadın erkek, çoluk çocuk herkesin bu eğlenceye katılması.
- Önce Ali Onbaşı'nın büyük kızıyla Zeliş'in daha sonra sırayla diğer genç kızların ikişer ikişer oynamaya kalkması.
- Oyun sırasının erkeklere gelmesiyle Cemal'in terden sıırıslıklam olana kadar zeybek oynaması.
- Cemal'in bir an için Zeliş'in bir davranışından ötürü kendisiyle hiç ilgilenmediğini düşünüp ona karşı düşmanlık duygusuna kapılması.
- Zeliş ile Cemal'in kalabalığın eğlenceye daldığı bir sırada işaretleşerek تنها bir yere gidip birbirlerine sokulmaları.
- Kalabalığın Zeliş ile Cemal'in yokluğunu fark etmesi ve annesinin ortadan kaybolan Zeliş'e tepki göstermesi. Bu olay üzerine kocası Recep'e Zeliş'i bir an önce evlendirmeleri gerektiğini söylemesi. Tütünler kalkar kalkmaz Zeliş'le Bekir'i evlendirme planları yapan anne ve babasının sözlerini Zeliş'in duyması.
- Kuşluk vakti testi doldurmak üzere kuyuya giden Zeliş'in Yaşar'la karşılaşması ve oğlanın gösterdiği yılışık tavırlar üzerine öfkeyle onu aşağılaması. Bunun üzerine Yaşar'ın haset ve kinle dolarak kendisinde gönlü olmayan Zeliş'in istediği birisine varmasını engellemek için hakkında dedikodu çıkarması.
- Zeliş'in büyüğü Ayşe'nin çocuğuyla birlikte koca evini terk edip baba evine dönmesi. Kocasının gelerek karısı ve çocuğunu tekrar eve götürmesi.
- Zeliş'in çardağının civarında dolaşan Cemal'e mektuplaşma yoluyla haberleşmelerini söylemesi.

- Yaşar'ın Zeliş'ten öç almak amaçlı çıkardığı “Cemal, Zeliş'i kaçırarak” dedikodusuyla tüm kasabanın çalkalanması.
- Laf getirip götüren konukomşu yüzünden Zeliş ve Cemal'in ailelerinin arasının açılması.
- Yaşar'ın Bekir'e Zeliş'le Cemal'in yavuklu olduğunu, Zeliş'i boşuna beklememesi gerektiğini söyleyerek Bekir'in kafasını karıştırması. Bekir'in Recep Ağa'ya sitemde bulunması.
- Recep'in tütün işlerini kolayladıktan sonra bir yolunu bulup kızını kaçırabileceğini Bekir'e söylemesi.
- Zeliş'e mektup yazacak olan Cemal'in kitapçıdan “En Sevilen Maniler” kitabı, defter, kalem alması. Zeliş'le Cemal'in mektuplaşmaya başlamaları.
- Zeliş'in Cemal'e âşık olduktan sonra Bekir'i gördükçe terslenmesi, burun kıvrması, yüksek sesle söylenmesi ve Bekir'in bunu kabullenememesi.
- Bekir'in hayat hikâyesinin anlatılması.
- Bekir'in kız kaçıran kişilere yordakçılık eden Kör Fehmi'den yardım istemesi. Beraber Zeliş'i kaçırmak için plan yapmaları.
- Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'i Bekir'e karşı uyarması.
- Cemal'in Zeliş'le evlenmek için hiç parasının olmamasını dert etmesi.
- Bekir'in Recep'in çardağına gelip Zeliş'in yaşını öğrenmeye çalışması.
- Cemal ve Zeliş'in mektuplarında birbirlerine ayrılmama ve kavuşmaları yönünde her türlü engelle mücadele etmek için söz vermeleri.

4.3. Üçüncü Bölüm

“Uçlar, İğne Atımı” adını taşıyan üçüncü bölümün alt bölümleri yoktur.

- Zeliş'in annesi Fatma'nın Cemal'in kızına gönderdiği mektupları bulması, bunu kocasıyla paylaşması ve kızının üzerinde büyü olduğunu düşünerek büyüü bozdurmak üzere aynacı kadının yanına Urla'ya gitmesi.
- Kavalalı Recep ile Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın aileleri arasındaki münasebetin, komşuluk bağlarının kesilmesi.
- Zeliş ve Cemal'in iki ay boyunca birbirlerini yakından görecekleri umuduyla yaşayıp görememeleri.
- Kuyuya testi doldurmaya giden Rebiş ile Yaşar'ın karşılaşması ve kavgaya tutuşmaları.
- Bekir ve Kör Fehmi'nin Zeliş'in aklını çelmesi için Bohçacı Sümbül kadın ile anlaşması, Sümbül'ün Zeliş'i tuzağına düşürememesi.

4.4. Dördüncü Bölüm

“Nadas” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, on iki alt başlıktan oluşur:

“Güz Türküsü”, “Evdeki Hesaplar”, “Uzun Süren Bir Bekleyiş”, “Tanrı Misafirleri”, “Savcılık Yüksek Makamına”, “Hayatın En Kısa Günü”, “Herkesin Derdi”, “Küçük Damın Haftası”, “Değmeyin Yavruya... Niğde Beyleri, Beyleri...”, “Çarşamba Yollarında Kelepçe Kollarında”, “Açık Yargılama”, “Gelin”

- Kör Fehmi'nin Zeliş'i kaçırmak için Necmi ile anlaşması.
- Kuvvetli yağmur yağması sonucu çardağa hapsolan Zeliş ve ailesinin sıcak, samimi bir sohbeta girişmeleri.

- Külüstür Necmi, Kör Fehmi ve Bekir'in dört yol ağzında Zeliş'i kaçırmak için beklemleri.
- Recep ve kızı Rabiye'nin Urla'daki evlerine gitmek üzere yola çıkmaları. Rabiye'nin Kör Fehmi'yi çizmelerinden tanınması ve ablasını kaçırmak üzere yolunu gözlediklerini anlaması.
- Babası gözden kaybolur kaybolmaz Rabia'nın bütün çabukluğuyla ablası Zeliş'i durumdan haberdar etmesi.
- Zeliş ile Cemal'in kaçması.
- Zeliş'in kaçması üzerine annesi Fatma'nın ortalığı ayağa kaldırması ve iki ailenin kavgaya tutuşması.
- Kör Fehmi ve Bekir'in Cemal ile Zeliş'in peşine düşmesi.
- Zeliş ile Cemal'in cinsel birliktelik yaşamaları.
- Kaçak iki gencin Cemal'in tanıştığı Laz Ziya'nın evine sığınmaları.
- Kör Fehmi ve yordakçılarının savcılık yüksek makamına Cemal'in Zeliş'i kaçırdığına dair dilekçe yazmaları. Kör Fehmi ve beraberindekilerin savcının yanına varıp Cemal ve babasından şikâyetçi olmaları. Yalancı şahitlik neticesinde Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'e yardımdan tutuklanması.
- Zeliş ile Cemal'in dağ, tepe, bayır aşarak kaçmaya devam etmeleri. Harap bir bağın ortasında basık bir dama yerleşmeleri.
- Topal Avni Bey'in üç gündür tütün deposundan dışarıya adım atmadığını bildiği yarıcısı Ali Onbaşı lehine tanıklık yapmak üzere savcının makamına gelmesi. Tutukluluk kararına itiraz dilekçesini inceleyen hâkimin Ali Onbaşı'nın tutukluluğunun kaldırılmasına karar vermesi. Kör Fehmi'nin buna tepki göstermesi.
- Zeliş ve Cemal'in jandarmalar tarafından her yerde aranmaya devam edilmesi.
- Zeliş ve Cemal'in çapkınlığıyla ün yapmış Nuri Bey'in zeytinliklerinde çalışmaya başlamaları. Nuri Bey'in Zeliş'e asılması. Zeliş ile Cemal'in bir daha işe gelmemeleri.
- Zeliş ile Cemal'in İzmirli başka bir tüccarın zeytinliğinde iş bulmaları. Çalışmalarının ikinci gününde zeytinliğin altından geçen yolda traktörüyle giden Nuri Bey'in Zeliş ile Cemal'i tanıyarak üstü kapalı bir şekilde iki jandarma ile kır bekçisi İsmail Onbaşı'yı onların bulunduğu tarlaya yönlendirmesi.
- Kır bekçisi İsmail Onbaşı'nın Cemal'i yakalayıp kelepçelemesi. Tarlada çalışanların aralarında para toplayıp Cemal'in cebine para koymaları.
- Bekçiler arasında kolları kelepçeli bir şekilde karakola doğru yürüyen Cemal ile yeldirmesinin eteklerini savurarak yürüyen Zeliş'in geçtikleri her yerde peşlerine meraklı bir grubun takılması.
- Savcının Cemal ile Zeliş'i sorguya çekmesi. Zeliş'in kendi rızasıyla kaçtığını söyleyerek canla başla Cemal'i savunması.
- Açık yargılamayla sulh ceza hâkiminin önüne çıkan Cemal ve Zeliş'in savunmalarını dinleyen kalabalık grubun tezahüratla onlara destek vermesi.
- Cemal'in tutuklanması. Zeliş'in hapisane kapısının parmaklıklarına sıkı sıkı sarılıp babasına teslim edilmeyi reddetmesi.
- Cemal'in dayısı Barbaroslu Mehmet ve babası Ali Onbaşı'nın Zeliş'in babası Recep'in Bekir'e olan borçlarını ödemeyi kabul etmesi.
- Recep'in şikâyetini geri alması.
- Yusuf Başçavuş, Zeliş, Recep ve Ali Onbaşı birlikte Avukat Nihat Bey'in yazıhanesine gidip Zeliş ile hapisanedeki Cemal'in ilansız evlenmeleri için gerekenin yapılmasını istemeleri.
- Aynı gün avukatın, koltuğunun altında küçücük bir bohça ve yanında Cemal'le birlikte Zeliş'in Urla – İzmir otobüsüne doğru koştuğunu görmesi.

- Zeliş'in avukatı görünce yanına gelip Cemal ile evlendiğini, nikâhtan geldiklerini ve İzmir'e tütün işlemeye gideceklerini söylemesi.

- Zeliş'in otobüsün arka camından kendilerini uğurlamaya gelen hısım akraba ve avukata el sallayarak veda etmesi. Geride kalan kalabalığın arka camda yazılı yazıyı okuyarak karşılık vermeleri: "Güle güle!"

5. Zaman

İlk baskısı 1959 yılında *Tütün Zamanı*, ikinci baskısı 1971'de *Zeliş* adıyla yayımlanan roman, Necati Cumalı tarafından kitabın son sayfasına düşülen nottan anlaşıldığı üzere 3 Eylül 1957 yılında İzmir'de yazılmaya başlanmış, 13 Haziran 1959 tarihinde Paris'te tamamlanmıştır. Romanın yazılma zamanı ile öyküleme zamanı birbirine yakındır. *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanının vaka zamanı, II. Dünya Savaşı sonrası 1950 yılıdır:

"— (...)Kaç senesindeyiz şimdi?

—Ne yapacan?

—Ona göre bir hesabım var elbet!

Bekir düşündü:

—Ben askere gittim kırk üçtü. Harp vardı. Daha evvel Burunsuz çiftliğinde dağlarda koyunların ardındaydım. Bilmem ki ne zaman başladı. Kimi otuz dokuz der, kimi kırk... Kırk bir, kırk iki hep harp vardı... Şimdi sene elli!" (Cumalı, 1983: 104).

Sıradizimsel bir kurgu içinde aktarılan olaylar, temmuz ayının ilk günleri, bir öğle vaktinden itibaren gerçekleşmeye başlar. Romanın ana ekseninde yer alan Zeliş ile Cemal'in tanışmaları üzerinden başlayan olay dizileri 1950 yılı, Temmuz – Ekim arası üç aylık bir zaman diliminde meydana gelir. Zeliş ile Cemal'in uzunluk – kısalık bakımından zaman kavramının göreceliği üzerine sohbetlerinin, olayların gerçekleştiği zaman diliminin belirlenmesinde dikkate değer derecede katkı sunduğu gözlemlenir:

"Zeliş az düşündükten sonra sordu:

—Kaç ay oldu biz seninle sevişiriz?"

—Yazdan beri...

—Öyle ya yazdan beri! Yaz başından beri, üç dört ay oldu!

—Bizim tütün çapası yeni bitmişti...

—Biz gene dipleri yeni kırdık...

—Temmuz başlarıydı olsa olsa...

—Üç ayı geçti demek ki..." (Cumalı, 1983: 181).

Zeliş ile Cemal'in birbirlerine âşık olmaları, kaçmaları ve evlenmelerini kapsayan dönem üç aylık bir süreçtir. Romanın genel vakası da bu üç aylık süreci kapsar. Zaman, başkişi Zeliş'in sabahleyin yeni biçilmiş buğday tarlasına bağladığı keçilerini öğleye doğru yerinde bulamaması ile başlar ve bu andan itibaren ileriye dönük biçimde akar. Hikâyenin aktarımında başlangıçtan itibaren günler, kronolojik akışa paralel bir zamansal eksenle art arda "şimdi"yi kapsayacak biçimde ilerlerken ara ara da sosyal zaman belirsiz bir akışla sıralanır:

"Öğleye geliyordu. İri zeytin ağacının altında, yabani erguvan dallarından örülmüş çardağın içi loştu iyice, serindi de. Dışarda ise bulutsuz bir Temmuz göğü, öğle güneşinin yakıcı aydınlığıyla dolup taşıyordu." (Cumalı, 1983: 13), "Recep güneşin batmasına yakın kasabadan döndü." (Cumalı, 1983: 27), "Ertesi gün, ikindiüstü Uurlaya inerken, Bekir Recebin tarlası önünde, incirin altında, eşiğini durdurdu." (Cumalı, 1983: 86), "Ertesi gün, daha ertesi gün Recebin tarlasının önünden geçtikçe, Zelişin kendisine bakıp gülmesini bekledi. (...) Aradan birkaç gün daha geçince, Bekirin hesaplı kitaplı hayatından, bu küçük

heyecan anı silinip gitti.” (Cumalı, 1983: 90), “Ağustos sonlarına doğru, bir akşamüstü, Zeliş’le kardeşi tarladaydılar.” (Cumalı, 1983: 109), “Kör Fehmi ağustos sonlarına doğru bir iki defa Recebin tarlası etrafında dolaşırken görüldü.” (Cumalı, 1983: 118), “Ekim ortalarına yaklaşıyordu.” (Cumalı, 1983: 127), “Cumartesi, pazar, pazartesi, salı geçti, bekçilerin, candarmaların Uurlanın dört bir yanını araştırmaları boş çıktı.” (Cumalı, 1983: 193), “Zelişle Cemal o haftayı, ilçede olup bitenlerden habersiz damlarında kapalı geçirdiler. (...) Gizlendiklerinin üçüncü günü, onları arayan iki kır bekçisi, harap bağın altından geçen yoldan ayrılp, dama kadar yaklaştılar. (...) Dördüncü günü yaşayışlarında bir değişiklik olmadı. (...) Beşinci gün, hava sertleşti.” (Cumalı, 1983: 197 – 198).

Romanın temel anlatısı içindeki rollerine göre sahneye çıkan insanların, Zeliş’in hikâyesindeki önem derecelerine göre andan geçmişe dönülerek yaşamsal süreçleri özetlenir. Anlatının aktüel gerçekliğinden geçmişe dönülmesi, kronik yapıyı bozarak akronik zamanlı bir anlatım oluşturur. Örneğin Zeliş’in babası Recep ile annesi Fatma’nın tanıtıldığı kısım, geriye dönüş tekniğiyle anlatılır:

“Yirmi beş yılı dolduruyordu evlilikleri. Recebin askere gideceği yıl anlaşmışlardı. Recep on dokuzundaydı o zaman, karısı on beş. İki yıl sözlü kaldılar. Recebin askerden geldiğinin ayı içinde, nişanı nikâhı tamamlayıp evlendiler. Sevdadan, hasretten ne çeyiz düşündüler doğru dürüst, ne de analarının, babalarının bu işi düşünmesine zaman bıraktılar. O gün bu gündür beraber çalışırlardı tütün tarlalarında.” (Cumalı, 1983: 29).

Romanda geçmişi hakkında bilgi verilen bir diğer kahraman Boşnak Bekir’dir. Vaka zincirinde geriye gidile anlatıya eklenen unsurların niteliği bakımından yazar, okuyucunun zihninde kahramanı kendi iç gerçekliği içinde değerlendirmeyi mümkün kılar:

“Askerde okuyup yazma öğrenmiş, çavuş olmuştu. Cebinde çavuş aylıklarından bile biriktirdiği üç beş kuruş vardı. Tezkere aldığından bu yana, aradan geçen beş yıl içinde, yirmi dönümlük bir tarlanın, bir çift öküzün, bir damın, bir inekle bir de eşeğin sahibi oldu. Şimdi akli fikri evlenmekteydi. Bir çiftçinin hanesi kalabalık olmadıkça işi ilerleyemeyeceği yerleşmişti aklına. Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse, anasonla, buğdayla kalmaz, tütün eker, çocuklar masraf kapısı açmıca kadar yirmi dönümlük bir tarla sahibi daha olurdu. Bu yaşına kadar kadın nedir bilmemişti. Dişi diye bütün tanıdığı, ahırında beslediği, sırasında yükünü sarıp, sırasında hırsını söndürdüğü boz bir eşekti bütün hayatında, genelevlere para kıyamamış, tarlalarda yalnız gördüğü kadınlara da ne laf edeceğini şaşırması.” (Cumalı, 1983: 89).

Yazar-anlatıcının yardımcı kahramanların hikâyesine dair geriye dönüşlerle verdiği kısa kısa özetler, şimdiki zamanda gerçekleşen olayların sağlam bir temele oturmasını sağlar. Zeliş’ten yana umduğunu bulamadığı için ona zarar vermek isteyen karşıt güç Nuri Bey’in hikâyesine yapılan vurgu, okurun metnin içine çekildiği bir zemin oluşturma işlevselliğinin yanında roman zamanının da genişletilmesini sağlar:

“(…) Babasının bir hafta ev geçindirdiği para, Nuri Bey’e akşamdan sabaha yetmiyordu! (...) Nuri Bey, daha on yedi yaşında bar patronlarının, gazino sahiplerinin kapıdan karşıladığı namli hovardalar arasına karıştı. Hiç insafı yoktu babasına! Varsın ödesindi, ertesi sabah mağazasına damlayacak garsona bir gece önceki hesap pusulasını.” (Cumalı, 1983: 203).

Yazarın romanda kullandığı sosyal zaman belirteçleri, romanın öykü zamanının tütün zamanı olduğuna gönderme yapar. Her yıl yaz başlangıcında tütün zamanı geldiği için bağlara taşınan, yan yana uzanan, küçük küçük tarlaları, bağları eken, tek gözlü damlara, iki katlı bağ evleri ve çardaklara yerleşen Uurlalı çalışkan insanların sosyal zamanına ait bu unsurlar Zeliş’in bireysel zamanı ile birleştirilir. Anlatı kişilerinin büyük çoğunluğu tütüncülükle uğraştığı için romanda zaman tütünlerin kırılıp dizilmeye başladığı yaz mevsiminde başlar, nadas zamanı olan güz mevsiminde sona erer. Yazar, olay zamanı ile tütün zamanını eşzamanlılaştırarak birbiriyle ilişkilendirir. Anlatıcının olayları aktardığı zaman ile olayların geçtiği zaman büyük oranda birbirine yakındır. *Zeliş (Tütün Zamanı)* olay ağırlıklı bir roman olduğu için takvimsel zaman akışı hızlıdır.

6. Mekân

Mekân, olay örgüsünün ve anlatı kişilerinin inandırıcı biçimde sunulması için roman türünün vazgeçilmez arka plan ögesidir.

6.1. Çevresel Mekânlar

Çevresel mekân, olayların geçtiği yeri ifade eden bir kavramdır. Romanda olaylar İzmir'in Urla ilçesi ve çevresindeki tütün tarlaları, ova, bağ ve bahçelerde geçer. *Zeliş (Tütün Zamanı)*, geniş bir fiziksel mekân kurgusu içinde gelişir ve romanın izleksel kurgusunu biçimlendirecek şekilde konumlandırılır. Yazar, Zeliş ve Cemal'in jandarmadan kaçarken geçtikleri yerleri isimleriyle belirtir ve betimleyerek okuyucunun zihninde o coğrafyaya dair bir algı oluşturur.

6.2. Kapalı - Dar Mekânlar

Bir romanda mekânın açık-geniş yahut kapalı-dar olarak ifade edilmesi, onun fiziki boyutundan ziyade kahramanın ruhsal dünyasının dinamiklerine dair bir anlam dizgesi üretir. Bu anlam ilintisi, kapalı-dar mekân söz konusu olduğunda onun ruhsal açmazlarına yönelik bir karakter sergiler. Kahramanın kendini gerçekleştirme sürecini sekteye uğratan ve onda sıkışmışlık, yalıtılmışlık hissi yaratan her mekân, kapalı-dar olarak tanımlanabilir çünkü kişinin duygu süreçleri, mekân algısını yönlendirir. Bulunduğu mekânda kendini oldurabilme veya tersi durum, kişinin mekânı duyumsama sürecine yansır. Bu durum ruhsal bağlamda saadet getirebileceği gibi bir tehdit aracına da dönüşebilir. O halde "anlatı türlerinde mekân olgusu, olayların geçtiği topoğrafik zemin olmanın yanı sıra kahramanların varoluş kaygılarını da içlerinde barındıran bir yapı özelliği gösterirler." (Kanter, 2008: 39).

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında Cemal'in yaşadığı çardak ve çevresi, kapalı – dar mekân özelliğine uygunluk gösterir. Bu mekânın darlığı "fiziksel anlamda küçüklüğünden değil, karakterin imkânsızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklanır." (Korkmaz, 2007: 403). Toplum kurallarının ve geleneklerinin kadın ile erkeğin bir araya gelmesini onaylamadığı bir çevrede, hem Zeliş hem de Cemal, duygularını kontrol etmek ve baskılamak zorundadır. Cemal'in sevdiği kızı görmesine, onunla buluşup görüşmesine engel teşkil eden sosyal çevrenin varlığı, yaşadığı mekânın hareket alanını kısıtlayan özelliği ile birleşince daha da daralan bir yapıya bürünmektedir. Aşağıdaki alıntıda, anlatıcının Cemal'in bilincine odaklanarak onun mekânla yaşadığı çatışmayı yansıttığı görülebilir:

"Akşam sofrasından kalktıktan sonra Cemal, belki de ömründe ilk defa duyduğu, bir iç sıkıntısına tutuldu. (...) Çardağın önünde bir iki adım dolaştı. İşte, bütün gidebileceği yer! Küçük sebze bahçesiyle tütün sergisi arasında, üç beş adımda tükenen, küçük düzlük! (...) Cemal'in duyduğu sıkıntıyı duyan Cemal'in akranları, akşam sofrasından, son lokma ağızlarında sokağa fırlar! Köyde, kasabada, büyük şehirlerde bu olur. Ama kır yerinde?! Tarladan öteye üç adım atsa komşu tarlaya geçmesi gerekirdi Cemal'in. Orası da ya bir tütün tarlası, ya da bir bağdır. Sahibi seslenir, sorar elbet: 'Hey, kim var orada?' Ne diyebilirdi böyle bir soruya?" (Cumalı, 1983: 35).

Yaşadığı mekânın üç beş adımla tükenen fiziksel sınırlayıcılığının yanı sıra, Cemal'in Zeliş'ine herhangi bir bahaneyle ulaşabileceği yaşam alanı ve durumlarının olmaması mekânın duygu dünyası üzerindeki kuşatıcı etkisini de gösterir:

"Aslında duyduğu sıkıntı kolaylıkla geçebilecek bir duygudur onun. Cemal de bu sıkıntıyı duyan şehirli akranları gibi, fırlasa evinden, bir sinemada, bir dondurmacının önünde, Zelişini arayıp görebilse, karşıdan karşıya küçük bir el sallama, bir 'Nasılsın' yeterdi bu sıkıntısının dağılmasına. Ondan sonra döner yatağına girerse uyku tutardı gözünü. Ama Cemal'in gerçekleştirmesine imkân olmayan bir durumdu bu. (...) İçindeki sıkıntı gittikçe yüreğini eziyordu." (Cumalı, 1983: 35 – 36).

Çaresizlik, uykusuzluk, huzursuzluk gibi ruhu çıkmaza sürükleyecek duygularla imlenen ve yaşadığı mekâna kısırılmışlık, hapsedilmişlik hissi yaşatan bu açmaz, Cemal için bir kurtuluş imkânı sunmaz. O, algı dünyasında giderek daralan mekânla birlikte iç dünyasının bunaltan, boğan ve yutan

karanlığına gömülür. “Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın yürüdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulunduğu her durumda, mekân darlaşır. Böylesi hallerde yer, adeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir.” (Korkmaz, 2007: 406).

Romanda dar-kapalı mekân, Cemal’le Zeliş’in birbirlerini görmelerini engelleyen, bu nedenle hayatlarını olumsuz şekillendiren, kendilerini gerçekleştirmelerine mani olduğu için ikisine de havasız ve dar gelen çardaklarıdır. “Kahramanların kendilik süreçlerini kısıtlayan kapalı-dar mekânlar, birey ve insanlara kendini mutsuz, huzursuz, yalıtık hissettirir.” (Şahin, 2017: 280).

6.3. Açık – Geniş Mekânlar

Mekân, açık ve geniş olarak adlandırıldığında, dramatik kurguda olayların akışına yön veren kahramanın psikolojisiyle ilgili yapı kastedilmektedir. Açık ve geniş mekânlar, huzur, barış, dinginlik, uyum gibi güven verici duyguların tezahüründe ruhsal bütünlüğü yakalamış kahraman(lar)ın algı dünyasına bağlı anlam kazanan bir yapıda ifadesini bulur. “Anlatı kişisi açık ve geniş mekânlarda kendini güvende hisseder; kimliği, varlığı, değerleri koruma altındadır. Ontolojik anlamdaki bu huzur ve güven duygusu varlığın içten dışa doğru açılmasını, akmasını sağlar. Mekândaki genişlik algısı da fenomenolojik anlamdaki bu akıştan kaynaklanır.” (Korkmaz, 2007: 411).

Romanın ana vakası, birbirine âşık olan ve karşılaştıkları engellerden ötürü birlikte kaçmak zorunda kalan iki gencin çaresizliği üzerine kurulur. Bundan ötürü roman, çoklukla fiziksel olarak açık-geniş mekânlarda geçer. Zeliş ile Cemal’in kaçarken geçtikleri mekânlar, kendilerini gizlemeye hizmet eden doğa, fiziksel olduğu kadar algısal olarak da açık ve geniş mekân örnekleridir. Buralar Urla, ova, tütün tarlaları, bağlar, geniş sebze ve meyve bahçeleridir. Zeliş ile Cemal’in güzelliklerle kurgulanan ilişkisinin zeminini oluşturan bu mekânlar, Cemal’in odun toplamaya gittiği günlerden karış karış bildiği yerlerdir. Bu da onlara açık ve geniş mekânın eminlik ve güven duygusunu aşılacaktır: “Gece yaklaşıyordu. Hiçbir telaş yoktu hallerinde. Henüz daha nerede geçireceklerini konuşmadıkları geceyi, rahat, gamsız, tasasız karşılayan bir davranışları vardı” (Cumalı, 1983: 148).

Cemal çardak ve çevresinde sıkışmışlık ve güvensizlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşarken ilerledikleri arazi, karış karış tanıdığı, bildiği yerler olduğundan kendini rahat, emin ve güvende hisseder, bu duyguyu Zeliş’e de geçirir. Arazinin durumu, peşlerine düşenlerin gözlerinden kolaylıkla kaybolmalarına yardım eden bir yapıdadır. “Bayırı uzunlamasına aşır da, öbür ucuna vardıkları zaman, Kör Fehmi ile aralarında aşılması güç bir çetirlik bırakmışlardı. Üstelik kendilerinin tepenin ne tarafına uzaklaştıklarını kestirmeleri kolay olmayacaktı.” (Cumalı, 1983: 146).

Zeliş ile Cemal’in geçtikleri bayırın yukarılarında harap bir bağın ortasında sığınabilecekleri terk edilmiş, yıkık dökük, bakımsız bir dam bulmaları, peşlerine düşenlerin verdiği umutsuzluğu bir anda umuda dönüştürerek mekânı bir kez daha genişletecektir: “Zelişin bakışları damın dört duvarını dolaştı. Bir sarayı geziyormuş gibi hayran, dam kendilerinin olmuş kadar sevinçliydi. Ellerini önce sevinçle kavuşturdu. Kibriti, tuz çanağını alıp yerine bıraktı.

—Ne talihliyiz! Diyordu. Kovamız var, su çekeriz! Kibritimiz var, ateş yakarız! Isınırız! Kuş vurursan pişiririz! Tuzumuz bile var! Ne talihliyiz! (...) Burada aylarca kalsak canım sıkılmaz!” (Cumalı, 1983: 188). Bu yıkık dökük damın toplum bağlarından uzaklaşmayı sağlayan izole bir mekân olması, onları baskılayan tüm hallerden sıyrılmalarına yardım etmesi kaçış psikolojisinin ruh dünyaları üzerindeki olumsuz tesirlerini hafifleterek mekânın kişi üzerindeki dönüştürücü etkisine dair bir ayırtı sunar.

Mekânın her ne kadar rahatlatıcı etkisi olsa da Zeliş ile Cemal’in denetimleri altında olmaması zaman zaman açık-geniş mekânı kısa süreli de olsa darlaştırmaktadır: “Neler geçmiyordu akıllarından? Karanlıkta buldukları yeri keşfedecek bir köpek! Urladan, elinde cep feneri, bağına dönebilecek geç kalmış bir bağcı! Her çalının arkasında, pusuya yatmış, yollarını gözetleyen bir bekçi, bir candarma, bir Bekir, bir Kör Fehmi!” (Cumalı, 1983: 185).

Öte yandan mekân-insan ilişkisinin güçlü bir şekilde hissedildiği sahnelerden bir diğeri, Bekir ile Kör Fehmi’nin bulunduğu kahvehane ve meyhanelerdir. Zeliş’le evlenebilmek için elinden gelen her türlü

çabayı gösteren Bekir'in Kör Fehmi ile buluştuğu kahvehane ve meyhaneler, Zeliş'i kaçırmak yolunda edilen muhabbetlerden sebep yaşadığı içsel çatışmadan kendisini kurtarabilmek, dertlerine bir çözüm bulabilmek imkânı sağladığı için açık ve geniş mekân özelliği göstermektedir. Hem Zeliş'le ilgili engellerin varlığı hem de hesabı kendisinin ödeyeceği gerçeği mekânı Bekir için dar bir pozisyonda biçimlerken Kör Fehmi'nin Zeliş'i kaçırmak adına yaptığı planlar, mekânın fiziksel gerçekliğinin boyutlarını bir anda genişleterek Bekir'in içine su serpmekte, onu mutluluğa sürüklemekte, iç dünyasında oluşan huzur mekâna sinmektedir:

“-İki şahit bulurum sana! Onar on beşer sıkıştırdık mı ellerine, tamam! Biri, kız benimle Bekir'e haber gönderdi, kaçırsın beni dedi der. Öbürü de ben bunları kaçarken gördüm. Bekir önden yürüyordu, kız iki adım ardından. Zaten bunları hep kızın tarlası kenarında, incirin altında, fis fis konuşurlarken görürdüm, der, olur biter. Kız istediği kadar yalan diye bağırın! Hâkim şahide bakar. Şahitler sağlam oldu mu korkma!” Bekir az çok işi anlar gibi oldu. Hayranlığı bir daha arttı. (...) Kadehini tekrar doldurması için Fehmi'nin önüne doğru itti.” (Cumalı, 1983: 97 – 98).

Romanda anlatı kişilerinin içinde bulunduğu ruhsal duruma ve algı düzeylerine göre şekillenen mekân, çevresel özelliklerden ziyade algısal boyutuyla öne çıkar. Ruhsal bakımdan tatmin duygusunun yaşandığı anlarda kahramanların hissettiği huzur ve ruhsal ferahlama, mekânın fiziksel niteliklerini aşarak oraya genişlik ve açıklık kazandırır.

7. Şahıs Kadrosu

7.1. Başkişi

Zeliş (Tütün Zamanı), gerçek bir kişiden ilham alınarak yazılmıştır. Bu kişi, yazarın avukatlık yaptığı yıllarda davasına baktığı müvekkili genç bir kızdır:

“Bir sonbahar günü hüznü, dışarıda yağmur yağıyor. Kapı açıldı. 17 yaşlarında yüzü hafif çilli, başında beyaz yemenisi bir genç kız gülümseyerek içeri girdi. Benim bir derdim var dedi doğrudan. “Gel bakalım anlat” dedim. “Benim param yok ama” dedi. “Olsun, sen gel bakalım hele bir anlat” dedim. “Birini seviyorum, o da beni seviyor. Babam vermedi, kaçtık. Kaç gün dağda, bayırda, tarlalarda dolaştık, saklandık, jandarmalar yakaladı. Şimdi içerde benimki”. Yüzü kızarıyor konuşurken. Tabii basit bir olaydı bu, hallettik. Sonra bir gün yolda karşılaştık, yanında sevgilisi vardı. Beni görünce, “İşte benimki bu” dedi. Çocuk utangaç konuşmuyordu, kızın gözlerinden mutluluk akıyordu. Ellerinde küçücük bir bohça, tütüne gidiyorlardı. Hiçbir şeyleri yoktu, birbirlerinden hiçbir şey ummadan sadece sevdikleri için kaçmışlardı. Şimdi birlikte mutluydular. Aşk buydu. Çok etkilenmişim, oturdum yazmaya başladım. İşte Zeliş böyle ortaya çıktı.” (Cumalı, 1996, Akt: Akcaoğlu, 2003: 75).

Roman, yazıldığı dönem ve şartlar içinde Türk edebiyatında diğer kadınlara benzemeyen, hislerini savunurken geliştirdiği tepkilerle onlardan farklı ve başka olduğunu ortaya koyan Zeliş'in kararlı ve mücadeleci ruhuyla biçimlendirdiği hayatını temel alır ve bu minvalde olup biteni konu edinir. Dolayısıyla romanın başkişisi Zeliha Kayalı'dır. Fatma ile Recep'in üçüncü kızları olarak 21 Şubat 1933 yılında Urla'da dünyaya gelir. Öykü zamanı olan 1950 yılında 17 yaşındadır. Herkes tarafından Zeliş olarak çağrılan genç kız akıllı, becerikli, çalışkan, tuttuğunu koparan, cevval, eline çabuk bir kadın profilinin temsilidir. Aşk uğruna verdiği destansı mücadele, anlatının yönünü belirlemede işlevsel bir düzlemdir. Romanın başından itibaren onunla ilgili ağırlıklı olarak olaylar üzerinden okuyucuya iletilen biyografik öğeler, özellikle sadakat ve inatçılık gibi kişilik özelliklerinin vurgulanması, onunla ilgili varacağımız yargıya dayanak oluşturduğu gibi yaşananların anlamlandırılması bağlamında da oldukça zengin bir içerik sunar. Yazarın romanına verdiği başlık anlamlıdır. O, eş seçiminde bir kadının kişisel iradesini yapıtının ana kurgusuna yerleştirmekle özellikle kadın okurun dikkatini hedeflemiştir.

Necati Cumalı, “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlığıyla romanın giriş bölümünde Urla'yı, sosyal, ekonomik, kültürel öğeleri ve mekân özellikleriyle tanıtır. Bu sosyokültürel çerçeve, anlatı olası evreninde yer alan kahramanların karakteristiğinin belirlenmesi ve anlamlandırılmasına yönelik bir atıf barındırır. Romanın başkişisi Zeliş'in davranış kalıpları da bu atıfta sesini bulur:

“Urla gibi, dört yanı açık şehirlerin halkı, ta çocukluklarından başlayarak denizle göğün uzaklarda bir çizgi halinde görüldüğü yerden geçen gemilerin, baharda gelip güz başlarında dönen yaban ördeklerinin, turna sürülerinin, yükseklerde gide gide kaybolan bir bulutun çağırışını duya duya büyür, kuş gibi, bulut gibi hercai huylu, özgür olur, yüreklerinde en küçük bir baskıya yer vermezler.” (Cumalı, 1983: 7).

Mekânın otobiyografi ile kurduğu bu ilişki, odaktaki anlatı kişinin karakter yorumlamasında açıklayıcı bir zemin teşkil eder. Zeliş, Urla'nın gerçekliğiyle bağlantılı doğallığı, kararlı ve ne istediğini bilen karakteri, doğadan ödünçlediği özgür ruhuyla yazarın vurguladığı insan-mekân etkileşimini örneklemektedir. Genç kızın yaşama ve diğer anlatı kişileriyle olan ilişkisine dair gözlemler, onun erkek egemen toplumda pasif kadın profilini değil, yaşam karşısında sergilediği aktif tutumla hayatının idaresini eline alan ve bu bağlamda sevdiği gence de inanç, umut, enerji aşılayan bir mizacı imler:

“Ben kafama koydum mu yaparım! Bu işin kısmeti bu! Hiç de bu damda kapalı kalamam! Kimseden de korkum yok benim! Bak bugün mendilin boş geldin neredeyse! Ne domates kaldı o bahçede artık, ne biber! Keklikler de birkaç gün geçince ortadan kaybolurlar. Bu damda aklıktan ölürsek daha mı iyi? Etraftaki zeytinliklerde iş vardır şimdi. Çıkarız yarın sabah erkenden, kısmetse iş ararız! Hiç olmazsa karnımız doyar, yakalanırsak elimizde üç beş kuruş para olur! Gerisini hiç düşünmem!” (Cumalı, 1983: 200).

Zeliş'i çevresindeki pek çok kadından ayıran bu kararlı ve mücadeleci ruhu, anlatıma doğal bir biçimde eklenir ve anlatının sürekli olarak merkezinde yer alır. Onun mutluluğuna engel oluşturan her bir unsura karşı sergilediği meydan okur tavır, romandaki devingenliğin temelini oluşturan, izleksel kurguyu biçimlendiren işlevsel bir düzlemdir. Keçilerinin urganını koparıp Cemallerin bahçesine girdiği zamansal noktadan itibaren yaşamının akışında hareketlenme başlayan Zeliş, âşık olmasıyla birlikte hayatının inşasında etkin rol alır. Psikolojik derinliğiyle birlikte verilmese de kendini var eden davranışları ve kendisiyle ilgili bilgilerin ortaya konuş biçimi, mutluluğunu önceleyen bir yaşam felsefesine sahip olduğu düşüncesini okura telkin eder:

“Çok sevgili Cemalim (...) mektubunuzu şimdi okudum. Bastığım yeri bilmez oldum. Yürümüyor uçuyorum. Her sefer size yazıyorum sabrederek sevineceğiz diye. Ömrümüzün sonuna kadar aramıza kimse giremeyecek. (...) Çare kalmazsa kaçırız. Dünyanın bir ucuna da olsa gideriz. Bir şey olursa elbet seslenirim. Beni daha çok sevin. Ben sizi her gün daha çok seviyorum. Sevgiliniz Zeliha” (Cumalı, 1983: 107–108).

Yüz yüze görüşmenin mümkün olmadığı ortamda aşklarını yaşayabilmeleri için mektuplaşmaları gerektiğini düşünen, bunu nasıl gerçekleştirebileceklerine kafa yoran ve hayata geçiren Zeliş'tir. Mektuplaşma kararında, her türlü engele rağmen ilişkilerini devam ettirme konusunda, kaçma girişimlerinde ve uzun bir süre saklanmayı başarmalarında ilk adımı atan, refleksleri ve davranışları yönlendiren Zeliş olur. Savcının Cemal'e nasıl kaçtıklarını sorması üzerine verdiği yanıt da bu tespitin doğruluğunu vurgular niteliktedir:

“—Söyle oğlum seni dinliyorum.

Ne diyebilirdi Cemal? Zeliş istedi de kaçırırım demeye dili varmıyor, olayı başka türlü ne şekilde anlatacağını da kestiremiyordu.

Zeliş tekrar atıldı:

—Ben istedim savcı bey! Ben onu kolundan tuttum, kaçtık!” (Cumalı, 1983: 222- 223).

Anne ve babasının rahat yaşam sürme paydasında birleşerek onu Boşnak Bekir'le evlendirmek istemesi, bu uğurda üzerinde kurdukları baskı mekanizmasının onda karşılık bulmaması da mücadeleci ve ne istediğini bilen kimliğiyle ilişkilendirilmelidir: “Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söylerdim. (...) Ben Bekir'den de, başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez.” (Cumalı, 1983: 106).

Mutluluk gereksinimi ve arzusunu kimde / nerede gidereceğini bilen Zeliş, kendisine maddi olanakları yüksek, konforlu bir yaşam alanı vadeden Bekir'le evlenmek yerine, pek çok dışsal sorunla

mücadele etmesini gerektirecek Cemal'le hayatını birleştirmeyi tercih eder ve bunu kararlılıkla sürdürür. Hayatı tütün kırma, dizme, kurutma, işleme, bağ, bahçe ve tarla işleriyle geçen Zeliş, Boşnak Bekir'i tüm bu yorucu işlerden nispeten de olsa kurtulmak için bir fırsat olarak görmez, zira zekâ ve becerisi eline aldığı her işi çabucak kotarmasına yararken o buna ihtiyaç duymaz. Cemal'e duyduğu sevdâ gün günden hayatının odağını oluştururken gereksinimini duyduğu yegâne şey aşktır.

Kendi mutluluğunu öncelemeye yatkın yapısı, kardeşi Rabiye'nin Kör Fehmi ve Bekir tarafından kaçırılacağını haber vermesiyle birlikte sarf ettiği "Ben başımın çaresine bakarım." (Cumalı, 1983: 141) sözleriyle Cemal'e kaçmasından; Cemal'e "İki ay seni göremeden nasıl dayandım, şimdi ona şaşarım." (Cumalı, 1983: 182) diyerek aşkını dillendirmesinden; yakalandıklarında tarladaki çalışma arkadaşlarının "(...) Sakın kendi bildiğinden şaşma! Gönlünün dediğinden başka söze uyma." (Cumalı, 1983: 218) sözleri üzerine "-Duyarsınız arkamdan! Ben Cemale elletmem! Ölürüm de ayrılmam! Duyarsınız elbette!" (Cumalı, 1983: 218) sözlerinde ortaya çıkar. Hayatı hakkında aldığı kararı cesaret ve fedakârlıkla uygulayan, her zeminde erkeğiyle sadakat, dürüstlük ve aşkla omuz omuza mücadele sergileyen Zeliş'in bu mücadelecî ve kararlı tavrı / tutumu, hem okurun hem de yöre halkının Zeliş ile özdeşim kurmasını kolaylaştırır.

Cemal'le Zeliş yakalanıp ilçe meydanından karakola doğru yürürlerken geçtikleri yerin sakinlerinin peşlerine takılıp Zeliş'e sözsöz iletişimle destekte bulunmaları, onun gösterdiği cesaret örneği, doğayla koşutluk içinde sunulan özgür ruhunun hiçbir koşulda dize getirilememesi ile özdeşim kurduklarını ve yakınlaştıklarını gösterir.

Karakter bakımından kendisine yakın olan Cemal'e kaçarak mutlu sona erişen aşkları için önemli bir adım atmış olan Zeliş, güvensiz dış dünyada, yersiz – yurtsuzdur ancak sevdiğinin yanında saf bir romantizmle özgür ve mutludur. Zeliş'in genel karakteristiğinde bir canlılık ve yaşama dört elle sarılma söz konusuysen Cemal'le birlikte olduktan sonra bu daha da artar ve aşkını uğruna ölecek kadar savunan bir merkez figür olarak kendi küçük, bireysel tarihini yaratır.

7.2. Norm Karakterler

Cemal

Zeliş (Tütün zamanı) romanında en önemli norm karakter, başkişi Zeliş'in âşık olduğu Cemal'dir. Zeliş'in yaşam serüvenine doğrudan yön veren Cemal, 17 Haziran 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, askerliğini yapmamış, ailesi ile birlikte yarıcılık yaparak geçimini sağlayan yoksul bir gençtir. Zeliş'le tutkulu bir aşk yaşamasında genç kızın mücadelecî ve kararlı tavrının etkisi büyük ve belirleyicidir. Cemal, görünüşte Zeliş'ten farklı kişilik özellikleri sergiler; onun dışa dönük, sakin ve cesur kişiliğine karşın, içe dönük, kaygılı ve çekingen bir karakter olarak çizilir. Mizaç özelliklerinin yanı sıra askerliğini yapmamış ve yoksul olması, ilişkilerinde kendine güvenli ve dengeli bir duruşa sahip Zeliş'e nazaran daha tutuk ve geri planda kalmasının nedenlerinden biridir.

Cemal'in yaşadığı aşka inancını, umudunu tazeleyen şey, Zeliş'in ona gönderdiği mektuplardır. İki gencin duygularıyla yüzleşmeleri ve birbirlerine bağlanmaları mektuplar üzerinden olur. Cemal, kavuşmaları yönünde karşılaştığı engellerden ötürü zaman zaman umutsuzluğa kapılsa da Zeliş'in tesellileriyle kuvvet bulur: "Benim dünya ahret iki cihanda sevdiğim sizsiniz. Boş yere nasıl olur da kendinizi üzersiniz. Benim canım gibi bildiğim üzülürse, benim yüzüm güler mi? Bana kimse el süremez. Buna inanın ki yüreğiniz rahat etsin. Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez." (Cumalı, 1984: 106).

Mekânın ve rakiplerin engelleyici varlığının yanı sıra sosyoekonomik koşullarının geleceğe dair plan yapmasına imkân vermemesinden ötürü memnuniyetsiz ve çaresiz olan Cemal'in sevdiği kızla yeni bir hayata yelken açamama ihtimali, psikolojisini daha karmaşık hale getirmekte, onu Zeliş'in yardımı olmadan içinden çıkamayacağı içsel çatışmalara sürüklemektedir:

"Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! Askerliğini yapmamıştı! Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıktı işte!. Nerden düşmüştü bu derde?" (Cumalı, 1983: 101).

Cemal'in yaşadığı iç çatışma, endişe ve tereddütler başkışı Zeliş'in 'kendi olmak' mücadelesine katkı sağlayarak, onun karakter yapısının ortaya çıkmasında, hayatının yönünü tayin etmede ve romanın vermek istediği mesajın altını çizmede önemli bir unsur olarak yerini alır.

Rabiye

Romadaki bir diğer norm karakter olarak karşımıza Zeliş'in en küçük kız kardeşi Rabiye çıkmaktadır. On yaşındaki Rabiye, romanın başından sonuna kadar ablası Zeliş'e destek olur. Küçük kız, onun Kör Fehmi ve Bekir tarafından kaçırılacağını haber vererek romanın gidişatının Zeliş'in lehine değişmesinde pay sahibi olma niteliği ile ön plandadır.

7.3. Kart Karakterler

Romanda kart karakter işlevini yüklenen kişi yahut kişiler, anlatının başından sonuna kadar tek bir duyguyu yansıtarak bireysel derinlik kazanamayan ve belirli bir görevi olan karşıt güce ait değerlerin taşıyıcısıdır. Kart karakterler, belirli bir esnekliğe sahip olmalarına rağmen "roman dünyasında sabitliğin ve aynılığın simgesi konumundadırlar." (Kanter, 2008: 224). Genel anlamda bir değişim, dönüşüm yaşamayan yalınkat kimselerdir.

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında tematik gücün karşısında yer alan ve ahlaki değerler bakımından olumsuz kişiliklere sahip olan kahramanlar şunlardır:

Boşnak Bekir

Olay örgüsünde üstlendiği işlevi sonuna kadar sürdürerek karşı gücü temsil eden kart karakterler içinde en canlısı, Zeliş'le evlenmek isteyen ve bu uğurda her türlü yoz, bencil, çıkarıcı davranışları sergileyen Bekir'dir. Çok küçük yaşta yetim ve sahipsiz kalan Bekir, on yaşına kadar çileli bir hayat yaşadktan sonra dayısı tarafından bir çiftliğe çalışmak üzere verilir. Askere alınincaya kadar burada çalışır. Döndüğünde yirmi dönüm tarla, bir çift öküz, bir ev, bir inek ve bir eşek sahibi zengin bir adamdır. Sıra evlenmeye gelmiştir çünkü "bir çiftçinin hanesi kalabalık olmadıkça işinin ilerleyemeyeceği yerleşmiştir aklına." (Cumalı, 1983: 89). Romanda Bekir'in Zeliş'e olan ilgisi çıkar ilişkisine dayalıdır. Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse yirmi dönümlük bir tarla daha edinecektir ve bunun için de en ideal aday Zeliş'tir. Genç kızın kendisiyle evlenmek istememesi için de hiçbir sebep yoktur çünkü Bekir çok zengindir. İnsanların yoklukla sınındığı koşullarda onun için para, her kapının kilidini açabilecek kuvvette sihirli bir anahtardır. Bekir, onun varlığından da yokluğundan da habersiz görünen Zeliş'i elde edebilmek için para tutmadığı ve darda olduğunu gözlemlediği babası Recep'e sık sık para ve yiyecek yardımında bulunur ve kendisine borçlu kılarak kızını ister.

Bekir'in Zeliş'le evlenmek istemesinin en başat sebebi, Zeliş'in çalışkanlığı, becerikliliği ve el çabukluğudur. Tamamen maddeye, menfaate dayalı, kurnazca ve hesap kitap işleriyle gerçekleştirilmek istenen bu evlilik, Bekir'in yaşamının en büyük amacı, uğruna her türlü dalavereyi çevirebileceği yegâne gaye hâline gelir: "Zeliş'in, on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hakedecek kadar usta olduğunu görünce evlenebileceği kızı bulduğunu anladı. Ondan sonra hep Zelişle evlenmeyi, birlikte yirmi dönüm tütün yetiştirmeyi düşünmeye başladı. (...) İnandığı, inanmak istediği tek gerçek, Zelişle evlenirse yirmi dönüm tütün yetiştirebileceğiydi." (Cumalı, 1983: 90 – 91).

Zeliş, Boşnak Bekir'in çardağı ziyaretlerine hiç orali olmazken gönlü Cemal'e düştükten sonra, Bekir'i gördükçe sinirlendiğini belli eder haller takınır: "Eline ayağına ne geçer, ne takılırsa çarpıp çırpıyor, yüz buruşturuyor, burun kıvrıyor, kendisine bir şey söylenecek olursa ters ters cevaplar veriyor, bazen daha da ileri giderek yüksek sesle söyleniyordu." (Cumalı, 1983: 86). İçinde yetiştirdiği koşullar nedeniyle o yaşına kadar bütün hayatında kadın nedir bilmeyen, dişi diye bütün tanıdığı, ahırında beslediği, sırasında yükünü sarıp, sırasında hırsını söndürdüğü boz bir eşek olan (Cumalı, 1983: 89) Bekir, Zeliş'in bu hareketlerini anlamlandıramaz. Genç kızın bambaşka, kendisiyle ilgisiz bir dünyada yaşadığını fark edemez. O dünyayla

en küçük bir bağlantı kurabilecek duygusal kapasiteye zaten sahip değildir. Aşkla değil de aklıyla hareket ettiği için Zeliş'in bu mal mülkle kendisine değil de askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak Cemal'le evlenebileceği ihtimalini akla ve mantığa aykırı bulur.

Burada anlatıcı, okur ile arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak Bekir ile Zeliş arasında niçin bir ilişki olamayacağı açıklamasını yapar ve okurun dikkatini bu noktaya yönlendirir: “O dünyada etin, şekerin, kahvenin önemi yoktu! Önemli olan, yüreğin her zamankinden biraz daha hızlı çarpmasına yol açacak bir bakış, bir el kavraması, bir erkeğin saçlarından tutup sürükleyecek kadar arzulu görünen davranıştıydı sadece! Ama nereden bilsin bunları Bekir?” (Cumalı, 1983: 87).

Kör Fehmi ve Boşnak Bekir'in Zeliş'in gönlünü çelmesi için ayarladığı bohçacı Sümbül, ipeklilerini, yünlülerini, renk renk basmalarını genç kızın önüne serip bin dereden su getirse de işin aslını anlayan Zeliş'in verdiği tepki, okuyucuyu kendi hikâyesiyle buluşturan çarpıcı bir örnektir:

“O boşnaksavucunu yalasin! Parası pulu kendinin olsun. Kırk kere falımda çıksa gene varmam ben o suratsızav... (...) Yeter yorulduğın Sümbül kadın! Misafir gibi oturacaksın otur! Oturmazsın hadi geldiğın yere! Üç arşın basmaya satılacak gönül yok bende. Boş yere zahmet etme!” (Cumalı, 1983: 124 – 125).

Zeliş'le evlenmeyi işlerinin yürümesi için bir fırsat olarak gören ve evlenebilmek için de her yolu deneyen Bekir, son çare olarak, olumsuz tavır ve sözleriyle bir diğer kart karakter örneği Kör Fehmi'den yardım talep eder. Zeliş'i kaçırmak için anlaşılan ikili, bu eylemi gerçekleştirmek üzereyken Zeliş'in kız kardeşi Rabiye'nin durumun farkına varması ile bütün planları suya düşer.

Kör Fehmi

İşi gücü kız kaçıranav, efelik taslayana yordakçılık etmek, toprak anlaşmazlığı yahut parti rekabetleri yüzünden birbirlerine hasım olan paralı kimselerin yanında muhafız olarak görev yapmak olan Kör Fehmi, yozlaşmış bir bilincin uygulayıcı temsilcisi konumundadır. Yaşadığı toplumu, geleneklerini, koşullarını, zaafalarını kötücül amaçlara hizmet için iyi bilir ve kullanır. Cebinden harçlığı, önünden rakısı eksik olmasını diye giriştiği kanunsuz işler, çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğunu göstermektedir. Kör Fehmi, sekiz defa hapse girip çıksa da ceza kanununun kız kaçırmav ile ilgili kısımlarını işine yarayacak şekilde öğrendiği için tutuklu kaldığı günler bir haftadan uzun sürmez. Onun birisiyle kafa kafaya vermiş konuşurken görülmesi bile kötülüğe dair akıllara şüphe düşürür.

Zeliş'i kaçırmak için Bekir'le birlikte çevirdiği oyunlar, yaptıkları küçük hesaplar, karakol ve mahkemede verdikleri yalan beyanlar Zeliş ile Cemal'in hayatını doğrudan etkilese de birleşmelerine engel olamaz.

Kavalalı Baskıcı Recep

Zeliş'in babası olan Recep, iki kızının kendisinin izni olmadan kaçarak evlenmesi üzerine onlardan yana göremediği hayrı Zeliş'te görebilmek için onu uzak olmayan bir yere gelin vermeyi, ihtiyarlıklarını yanında geçirebileceği birisiyle evlendirmeyi hayal eder. Kızının talibi Bekir'in tarlası, çifti, çubuğuyla yanı başında yerleşik oluşu onda güven duygusu uyandırır. Bekir'in ekonomik durumunun iyi olması, sigarasından kahvesine, etinden sütüne kadar her geldiğince elin kolunun dolu olması da onu damat olarak seçmesinde etkili unsurlardan biridir. Kızını Bekir'le evlendirmek isteyen Recep, Zeliş'in isteksizliği hatta Bekir'in adını andırmaması üzerine ne yapması gerektiği konusunda kararsız kalır. Bu iş, onun gözünde sözle, kötekle olacak bir iş değildir. Bu kadar ileri gitmesi halinde ölümünden sonra kızının kendisini lanetle anması ihtimali onu korkutur; ancak Bekir'e de yol göstermekten geri durmaz: “Ne istersin?” dedi. ‘Alayım da koynuna mı iteyim? Erkek gibi kaçırıacaksın kaçır! Ben babasıyım, çeribaşısı değil. Kaçırabilirsen şikâyet etmem. Kıyarsın nikâhı.’ (Cumalı, 1983: 118).

Çalışkanlığı ve el çabukluğuyla tütünleri kırmakta da dizmekte de usta olan Zeliş, iki yıldır tarlanın bütün işini babasının üzerinden alarak onun birilerinden yardım istemesine fırsat bırakmadan her işin

üstesinden geldiği için Recep'in gözünde adeta erkek evlat yeri kazanır, değer bulur. Recep de Bekir gibi çıkarımı düşünerek kızını hemen evlendirmek istemez: “-Tütünler kolaylandı mı bir yolunu bul, kaçır.” (Cumalı, 1983: 82). Bu söz, kızını amele gibi kullandığını gösteren önemli bir kanıt niteliğindedir.

Fatma

Zeliş'in annesidir. O da çıkar ilişkilerinin belirlediği kuralların kuklası olarak kızının Cemal'le evlenmesine karşıdır. İki aşığın mektuplaştıklarını fark ettiğinde tez elden onu Bekir'le evlendirmenin telaşına düşer çünkü Bekir varlıklı, Cemal yoksuldur. Kızının Cemal'e tutulmasının nedenini büyüde arayarak bozdurmak üzere çareler arasa, onu sürekli baskı altında, göz hapsinde tutsa da bir sonuç elde edemez. Anlayışlı ve merhametli anne profilinden uzak, olumsuz tavır ve sözleriyle dikkat çeker.

Yaşar

Zeliş'te gözü olan erkeklerden bir diğeri. Kötücül bir karakterdir. Zeliş'le Cemal'e gördüğü yerde kabadayılık taslayan delikanlı, göz koyduğu Zeliş'in kendisine değil de yaş ve konum bakımından kendisinden bir farkı olmayan Cemal'e gönlünü kaptırmasını kabullenemez. Sürekli rahatsız etmesi üzerine genç kızın kendisine sarf ettiği “(...) A kıpışık gözlü, a şapşal suratlı! (...) Bu dünyada erkek kalmadı da, kala kala ben sana mı kaldım?” (Cumalı, 1983: 70), sözlerinden ötürü içi ona ve Cemal'e karşı haset ve kinle dolar. Zeliş'in kendisine yüz vermeyeceğini, gönlünün Cemal'de olduğunu kesinkes anladığında Bekir'e yanaşır, ona akıl hocalığı eder. Zaman kaybetmeden Zeliş'ten nasıl öç alacağını tasarlamaya başlar. Genç kız onun için artık bir mücadele alanıdır. “Madem Zeliş'ten kendisine hayır yoktu, Zeliş'in de gönlünün istediğine varmamasını istiyordu.” (Cumalı, 1983: 70). Yaşar, Kör Fehmi ve Bekir'in kirli oyunlarına, yozlaşmış ilişkiler ağına ortak, roman boyunca olumsuzlanan değerlerin temsilcisi dejenere tiplerden biridir.

7.4. Fon Karakterler

Romanın akışına doğrudan etki etmeyen, olay örgüsünü şekillendirecek kadar entrik kurguda etkili olmayan karakterler fon / figüratif karakter olarak adlandırılır. Bir derinlik taşımazlar. Metne gerçeklik kazandırmak, hikâyenin atmosferini okuyucunun gözünde canlandırmak için metinde varlık alanı bulurlar. *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında kalabalık bir figüratif kadrodan yararlanılmıştır.

Cemal'in babası Kadıovacıklı Ali Onbaşı, Cemal'in annesi ve kardeşleri, Cemal'in kardeşi Kemal, Zeliş'in kızkardeşi Ayşe, kocası ve oğlu, Yaşar'ın anası ve kardeşleri, Topal Avni Bey, Avni Bey'in yarıcısı, yarıcının karısı ve çocukları, Fettah, karısı, çocukları, Mestan Ağa'nın oğlu ve gelini, Tenekeci Halil ve karısı, Tarla sakinleri, çalışan köylüler, kitapçı, avukat, arzuhalci Sadık Efendi, hâkim, savcı, başçavuş, ceza yazıcısı, yazıcı, mübaşir, ceza mahkemesinin tutanak yazıcısı, hukuk mahkemesinin tutanak yazıcısı, Avukat Nihat Bey, büyü bozan aynacı kadın. Kör Fehmi ve Bekir'e Zeliş'i kaçırmak için yardım eden Külüstür Necmi, Laz Ziya, karısı ve gelini. Şoför Patlak Akif. Cemal'in dayısı Barbaroslu Mehmet ve oğlu İbrahim, Baskıcı Vehbi Usta ve yardımcısı Hüseyin, Rençber, Kahveci Çırağı Mümin, kahvenin garsonu, kahvenin ocakçısı, kahvede oturanlar, tarlada çalışan ameleler, gündelikçiler, baskıcılar, jandarmalar, Cemal ile Zeliş'in yoluna çıkan atlı, Demokrat Parti İlçe Başkanı, köylü, Süleyman Çavuş, Yusuf Çavuş Nuri Bey, Nuri Bey'in babası Giritli Selim Bey, manifaturacı bir arkadaşı, Yusuf Ağa, oğulları, karısı, gelini, Bekçi Arif fon karakterler olarak romana girmişlerdir.

8. İzleksel Kurgu

8.1. Aşk

Zeliş (Tütün Zamanı) romanının temel izleklerinden biri aşktır. Romanın başkişisi Zeliş'in tarla komşuları Kadıovacıklıların oğlu Cemal'e olan aşkı ve bu uğurda karşılaştıkları engeller romanın entrik

kurgusunu şekillendirir. Bir tesadüf sonucu birbirlerini gören Zeliş ile Cemal arasında ilk andan itibaren gizli bir yakınlaşma hâlinde başlayan aşk, 'öteki'nin engelleyici varlığından ötürü sert bir mücadele ekseninde ilerler. Ailelerin anlaşmazlığı, Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir ile Yaşar'ın varlığının yarattığı gerilim, romanın en güçlü çatışma alanıdır. Bu gerilim, dış gerçekliğin yarattığı acımasız koşullar ile romantizm arasındaki ayrıma denk düşmektedir. Bir yanda aşkın getireceği duygu yoğunluğunu tüm coşkunluğuyla yaşamak isteyen iki genç, diğer yanda çevirdikleri türlü entrikalarla bu aşkı engellemek isteyen kişiler bir karşıtlık ilişkisi ortaya çıkararak aşk izleğinin çatısını oluşturur.

Eğitimli ve kültürlü bir genç kız profili çizmese de geleneksel kadın modelinin aksine toplum hayatının kabul gören normlarını aşarak açıktan bir mücadeleyle aşkına sahip çıkan Zeliş'in, mutluluğunu önceleyen yüksek bilinç düzeyi, güçlükler karşısında yılmayan, boyun eğmeyen tavrı, aşkı bir başkaldırı ögesi olarak biçimler. Onun Cemal'e yazdığı mektup, bu bağlamda hayatının içinde oynadığı etkin rolü vurgulaması bakımından dikkat çekicidir:

"Bana kimse el süremez. Buna inanın ki yüreğiniz rahat etsin. Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez. Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söyledim. Ben Bekir'den de başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez. Sabrın sonu selamettir. Günü gelsin, ne yapacağımızı düşünürüz." (Cumalı, 1983: 106).

Zeliş'in vazgeçmeyen ve sevdiğine kavuşmak için tüm imkânları zorlayan tavrında somutlanan aşk teması, başkişinin kişilik yapısını da ortaya çıkaran bir değer olarak sunulur. Zeliş'in aşkına sahip çıkan kararlı ve cesur davranışları, aşk olgusunun temel belirleyicisidir. Zeliş ile Cemal'in saf aşkları rakiplerin öfke, öç alma ve iftiralarıyla paralel olarak ilerler. İki gencin romantik aşk düzleminden gerçek dünyaya geçişleri de rakiplerin bu tavırlarıyla birlikte gerçekleşir. Zeliş'ten yana yüz bulamayan, onun kendisine yüz vermeyeceğini anladığı ölçüde kinlenen Yaşar'ın "-Karşında Kadıovacıklının oğlu olsa kaçmazdın ama? (...) -Ne kaçıyorsun yalan mı? (...) -Bilirim ben sana yapacağımı! Bunu yanına komam!" (Cumalı, 1983: 70) sözleri ve Bekir'i harekete geçiren iftiralarıyla başlayan süreç, Zeliş ile Cemal'in aşklarının gerçeklikle kurduğu ilişkiyi belirler. İki gencin aşkı, artık uzaktan bakışmak, kuyu başında birbirine denk gelerek hasret gidermek yahut mektuplaşmak gibi romantik duyuştan öteye geçerek toplumsal çerçeveye yerleşen olay dizileri üzerinden aktarılan tematik bir atmosfere dönüşür. Zeliş ile Cemal'in aşkı, tüm kasabaya mal olan dış dünyanın bir parçası haline gelir:

"(...) gelenleri penceresinden gören bir kadın, kapıya fırlayan komşusuna seslendi:

—Recebin kızı gelir, tanıdın mı komşu?

Komşusu karşılık verdi:

—Tanıdım ya! Tanımaz olur muyum? Belki bir ay olduydu kaçtı diye duyduk...

Söz oradan bitişikteki pencereye geçti:

—Ayşenin küçüğü değil mi bu?

Ordan da bitişik kapıya:

—Oğlanı görmemiştim hiç de, kimdir çıkaramazdım! Nesi var be komşum? Erkek gibi erkek baksana! Ben gene babası istemez diye duyunca pısrığın biri sanırdım... Yazık gençliğine...

Bu konuşmalar böyle uzadı." (Cumalı, 1983: 220).

Necati Cumalı, avukatlığı döneminde kendisine başvuran bir genç kızın başkaldırı, sadakat ve fedakârlıkla kaim hikâyesinden etkilenerken kaleme aldığı *Tütün Zamanı*'nda, romanın içeriğini tematik olarak belirleyen aşkı olumlayarak okuyucuya sunar. Anlatı boyunca bir kadın direnci geliştiren Zeliş'in, kendi yaşamına müdahil tavrı, bakış açısı, yaşam felsefesi, geleneksel normları dikkate almadan aşkını sahiplenen tutumu romanın pek çok yerinde vurgu ve tekrarlarla görünür kılinarak okurun zihnine nüfuz eder. Aşk, romanın sonunda yozlaşmış kişi ve düşüncelere karşı birleştirici bir güç olarak kasaba halkını fikir birliğinde buluşturur:

"Kalabalığı heyecan ürpertileri dolaşıyordu:

—Yaşa kız! Yaşa! Ayrılma!

—Aferin kız! Aferin! Dayat!

—Nerde bu Bekir be? Utanma yok mu bunda be?” (Cumalı, 1983: 233).

On yedi yaşında bir genç kızın başka çıkar yol kalmadığı için ailesini, örf ve adetleri çiğneyerek sevdiği gençle kaçma eylemi, gözü kara ve cesur bir şekilde aşkını sahiplenmesiyle kasaba halkının gözünde meşrulaşır. Genç kızın çevre baskısını umursamayarak ilişkisini yaşama ve sevdiği gence kavuşmada baskı unsuru ve tehdit aracı olan kişi ve aile bireylerinden kaçarak büyük ve geniş bir özgürlük alanında silik kadın kimliğini yenerek kendini gerçekleştirmesi yeni bir kadın imgesi olarak belirir ve kasaba halkı tarafından desteklenir.

Zeliş ile Cemal’in aile kökenleri ve çocukluklarından itibaren yetişme koşulları hakkında romanda bilgi verilirse de bireysel dönüşümlerinin iki aşamada gerçekleştiği, bunlardan ilkinin birbirlerine âşık olmaları ikincisinin ise kaçma eyleminden sonra yaşadıkları olduğu örtük ayrıntılarla okura verilir. Her iki aşama da, Zeliş ile Cemal’in yaşama tutunma ve yaşamda etkin rol alma bağlamında dönüm noktalarını oluşturur.

8.2. Kadın

Romanda kadın teması, odak figür olarak konumlanan Zeliş’in kişiliğinde ele alınır. Kendini gerçekleştirme bağlamında kasaba gibi dar yerleşim merkezinde yeni bir kadın imgesi yaratan Zeliş, hayatının idaresinde bilinçli bir rol alır ve kadınlığın kaderi ile ilgili alışılmış kalıplara uygun davranmaz, geleneksel anlamda bir kadın figürü olarak ortaya çıkmaz. Psikolojik yapılanmasında önemli bir yere sahip olan doğup büyüdüğü toprakların ruhuna kattığı özgürlük ve doğayla iç içe yaşamasının getirdiği cesur hâl, kendine çizilen sınırlar içinde yaşamaya başkaldırmasına neden olduğu gibi kendi istediği şekilde yaşamına yön vermesini de sağlar.

Çalışkan, becerikli, tütün kırma ve dizmede çevikliğiyle rakibi olmayan Zeliş’in “on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hakkedecek kadar usta” (Cumalı, 1983: 90) oluşu babasının da taliplerinin de emeğini sömürmek istemesi sonucunu doğurur. Tek başına her işin üstesinden gelmesi ona babasının gözünde bir erkek evlat değeri kazandırırken talibi Bekir’in kendisiyle ilgili zenginlik temelli hayaller kurmasına neden olur: “Bekir’in inandığı, inanmak istediği tek gerçek, Zeliş’le evlenirse yirmi dönüm tütün yetiştirebileceğiydi.” (Cumalı, 1983: 90–91). Diğer kızlarının emeğinden faydalanamayan babasının tarlanın işlerini düşünerek Zeliş’ten yararlanabilmek için evliliğini geciktirmesi ve onu yakın yere gelin etmek istemesi ile Bekir’in ev ve tarla işlerini yapması, eşine hizmet edip çocuk doğurması kısacası kafasındaki ‘münasip eş’ tanımına uyduğu için Zeliş’le evlenmek istemesi aynı amaca hizmet eder: Zeliş’in emeğinden azami ölçüde faydalanmak.

Genç kızın doğup büyüdüğü topraklardaki hemcinslerinden farklı olarak erkek söylemin biçtiği formların dışında arzularını ve hislerini özgürce sergileyerek yaşamının kontrolünü tamamen eline alması, kendisine ilişkin hayalleri suya düşürür. Âşık olması ve bu duyguyu yaşama cesareti göstermesi güç dengelerinin lehine dönüşümünü gözler önüne serer. Bu bağlamda kız kardeşi Rabiye’nin onu kaçıracaklarına ilişkin verdiği bilgi üzerine sergilediği tavır, özgür ruhunu ve tutkularının yoğunluğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

“(…) Ablası yanına yaklaştığı zaman, rengi uçmuş, sesi, bütün vücudu hala titriyordu:

—Kız kaç; çabuk kaç...

—Ne var?

—Dört yol ağzında otomobil tutmuş yolunu beklerler!

—Kim?

—Kör Fehmi, Bekir... Kaç çabuk...

Zeliş daha uzun sormadı. Kararını vermişti:

—Haydi, öyleyse sen, dön! Koş! Kimseye bir şey söyleme! Ben başımın çaresine bakarım..” (Cumalı, 1983: 140 – 141).

Zeliş'in hem kadınlığını hem aşkını yaşamak üzere Cemal'e birlikte kaçmayı önermesi kasaba çevresinin baskıcı zihniyeti içinde geleneksel kadın kimliğiyle bağdaşmaz. Daha ziyade eğitilmiş ve varlıklı ailelerde yetişen kızların davranış ve yaşantısında belirginleşen bireysellik, her türlü imkânsızlık, yoksulluk, çaresizlik ortamında yetişen, ev, çardak ve tarladan mürekkep sınırlı bir dünyada yaşayan Zeliş'in davranış kalıplarında da karşılığını bulur. Rehber olarak kendi zekâsını kullanması, dışarıdan gelen her türlü etkiye kapalı olması, ailesi dâhil çevresindeki insanlara ve tehlikelere karşı uyanık davranması ve müdanasız duruşu, onun bireyselliğine işaret eden göstergeler olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda aslında tüm romanın anlatısının bir kadının yaşam felsefesi üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Roman boyunca Zeliş'in, hayatını kuşatan olumsuzluklara teslim olmayan azmi, iradesi ve kararlı mücadelesi sergilenir, davranışlarına yön veren nitelik ve erdemleri roman boyunca öne çıkarılır.

“Bana kimse el süremez. (...) Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez. Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söylerdim. (...) Ben Bekir'den de, başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez.” (Cumalı, 1983: 106).

Âşıkların birbirlerine açıldıkları ve yoğun duygularını karşılıklı olarak ortaya koydukları mektuplar aracılığıyla kişiliğinin temsillerine ilişkin fikir edinebildiğimiz Zeliş'in aşk için verdiği kişisel mücadele, örfilere karşı çıkışı, kadın direncini olumlayan bir yaklaşımla ele alınır. Birlikte kaçmalarının ardından yargı sistemi devreye girdiğinde hâkim karşısında duygularını dile getirirken sergilediği cesur tutum, onu diğer kadın ve erkeklerden farklı kılan temel ve ayırıştırıcı bir unsur olarak romanda yerini alır.

“(…) Yerinde gittikçe sabırsızlaşan Zeliş dayanamadı atıldı:

—Onun kabahati yok hâkim bey! Bütün kabahat benim.

“(…) Zeliş tekrar atıldı:

—Ben istedim savcı bey! Ben onu kolundan tuttum, kaçtık!

(…) Oturduğu yerde duramayan Zeliş daha fazla kendini tutamadı, fırladı:

—Hâkim Bey, müsaadeniz olursa önce ben anlatayım da sonra o anlatsın! (...)

—O bu işte bana uydu! Ben istedim, ben kaçtım ona! Önce ben anlatayım nasıl kaçtığımı da, sonunu o anlatsın.” (Cumalı, 1983: 222 -223, 227).

Arzu, ihtiyaç ve ihtiraslarıyla birlikte içten içe gücünün de farkında olan Zeliş, törelerin ve toplumsal baskının yarattığı açmazlar karşısında yenik düşmeyerek gerek anne ve babasının gerekse Boşnak Bekir'in sunduğu / sunacağı duygusal derinlikten yoksun ve ona kendini gerçekleştirme hakkı tanımayan hayatı reddeder. Böylece olayların akışı içinde bireysel mücadele ve azminin şekillendirdiği kadın kimliğiyle tek başına ayakta durabileceğini gösterir.

Necati Cumalı, aşkını yaşamak isterken karşılaştığı engellere, toplumun kendisine yüklediği cinsiyet rolüne ve dayattığı hayata yenik düşmeyen Zeliş'in özgür iradesini roman boyunca olumlayarak anlatır. Romanda Zeliş'in başına türlü zorluklar gelse de yılmamasına, hayatının dümenini kendi eline almak için gösterdiği gayrete dikkat çekilir. Genç kızın telkin edilen erkek egemenliğini içselleştirmemesi, kadın olarak kendisine biçilen rolü yaşamayı reddederek ne istediğini tam olarak saptaması, verdiği kararlar ve sergilediği davranışlarla kendini ortaya koymasını sınırlandıran ataerkil düzene başkaldırması yazar tarafından eserinde yüceltilerek verilmiştir.

8.3. Kaçış

Kaçış izleği romanda başkişi Zeliş'in yaşama karşı duruşunu belirleyen fiziksel anlamda bir hareketi imler. Başkaldırı ve kendini gerçekleştirme bağlamında ele alınan izlek, sevdiği erkeğe kavuşma yolunda

engellerle karşılaşan ve istemediği erkekle evlenmeye zorlanan Zeliş'in alışlagelen düzene ayak direyerek mücadele etmesiyle biçimlenir. Rızasının olmadığı bir evliliği yapmak zorunda kalmamak için üzerinde yaratılan baskı mekanizmasına doğal bir tepki olarak kasaba ortamındaki eril bakışı kıran bir ton ve var olan düzeni alaşağı eden bir tavırla sevdiği gence kaçan Zeliş, toplumsal baskıya, gelenek ve göreneklere meydan okur.

“Zeliş'in lastik pabuçları ayağında, yeldirmesi sırtındaydı. (...) O, hızlı adımlarla Kadıovacıklıkların tarlasına doğru ilerledi. İlk defa kaçan keçisini almak için geldiği zaman nefes nefese durduğu setin üstünde, gene öyle nefes nefese durdu. Cemal az ötesinde, baltayla kocaman bir badem kütüğünü yarıyordu. (...)

—Geldim! dedi sadece...” (Cumalı, 1983: 141).

Zeliş'in Boşnak Bekir'in yandaşlarıyla birlikte kurduğu tuzakla kaçırılacağını öğrenince sevdiği erkeğin yanına giderek ailede ve toplumda karşılaşacağı tüm sorunları göze almak pahasına ona birlikte kaçmayı teklif etmesi, kadın direncinin göstergesidir. Genç kadın, bunu bilinçli olarak gerçekleştirmese de gelenek ve göreneklere meydan okuyuşu, kendi geleceği için kararlar alması, kaçma sırasında yaşadığı tüm güçlüklerle göğüs germesi diğer kadınlardan farklı olduğunu gösterir ve sevdasına cesurca, gözü kara bir tarzda sahip çıkması onlar için alttan alta bir örnek teşkil eder.

Romanın sonunda iki sevgili birbirine kavuşsa da yapıt, hayatını arzu ve isteklerine göre düzenleyerek kendisine yeni bir yaşam alanı açan, temel olarak birey olmuş bir kadının kendine, sevdiği adama ve aşka inanması ve tercihlerinin arkasında durması sonucu mutluluğu yakalamasının hikâyesini anlatır.

8.4. Zengin – Yoksul Çatışması

Necati Cumalı, *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında aşk temasını, zengin – yoksul çatışması çerçevesinde işlemiş böylelikle bireysel aşk hikâyesi toplumsal bir boyut kazanmıştır. Bu izleksel ikili karşıtlık, romanın öznesi kadın kahraman Zeliş'in olumlu ve karakteristik yönlerini vurgulaması bakımından da anlamlıdır. Sadece mal mülk, para – pul açısından değil, yaşanabilir hayat imkânları açısından da yoksul ailelerin çocukları olan Zeliş ve Cemal'in birbirine sevdalanması, yazar tarafından okurun duygularına seslenilerek eleştirel bir noktaya işaret etmek amacıyla da kurgulanmış gibi görünmektedir. Topraksız, herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan, mevsimlik ve geçici işlerle geçimini sağlamaya çalışan Cemal ile varlıklı bir adam olan Boşnak Bekir'in Zeliş üzerinden yürüyen rekabet ve çatışmaları, romandaki devingenliğin temelini oluşturur. Cemal'in saf duygularla Bekir'inse çıkarları doğrultusunda Zeliş'le evlenmeye talip olması, hem okurun hem kasaba halkının Cemal'in yanında saf tutmasını ve onunla özdeşim kurmasını kolaylaştırır.

Cemal'in yoksullukla karakterize gerçekliği ve bundan ötürü yaşadığı içsel çatışma, korku ve tedirginlik hisleri eylemlerinin neden-sonuç ilişkisini oluşturur. “Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! (...) Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıkta işte!” (Cumalı, 1983: 101). Masum bir aşk hikâyesine gölgesini düşüren yoksulluk, Cemal'in Zeliş'le ilgili ileriye dönük plan yapmasına engel olur. Hareket alanı daraldıkça edilgenliği artan Cemal, bütün benliğini kuşatan çaresizlik hissiyle annesinden yardım ister:

“—Ana, Zeliş'i iste bana!.

Ana oğul bir zaman sessiz kaldılar..

—Bilmem ki oğlum bize kızlarını verirler mi?

—Olsun, sen iste!..

—Biz fakir insanlarız.

—Onlar fakir değil mi?

—Düğün yapamayız!.

(...)

—Allahın emriyle evlenmek kolay mı? Nişan ister, üst baş ister..

Kadın göğüs geçirdi.

—Ah fakirlik! Çekmiyen bilmez.. Dile kolay!.” (Cumalı, 1983: 102).

Zorlu maddi koşullar içinde yaşamlarını sürdürmeye ve birbirlerine kavuşmaya çalışan iki gencin başa çıkması gereken tehditlerden bir diğeri Zeliş'in talibi Boşnak Bekir'dir. Ekonomik gücünün yardımıyla sık sık Zelişlerin çardağına uğrayarak kahve ve et bırakan, genç kızın babasına sigara ve borç para vererek onunla maddi çıkarılarda buluşan Bekir'in bu yolla baskı mekanizması kurarak Zeliş'le evlenmeye çalışması genç kız ve Cemal için kaçınılmaz şekilde bir mücadele alanı oluşturur.

“Zeliş onun varlığından yokluğundan habersiz görünüyordu ama babasının para tutmadığı, darda olduğu gözünden kaçmadı. Recepte bu yoldan yakınlığını artırdı. Borç verdi. Bakkal gösterdi. Kızını istedi. (...) Yirmi dönüm tarlası, çifti vardı. Zeliş kendisiyle niye evlenmek istemesin? (...) Askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak bir Cemalin nesi vardı evlenilecek?” (Cumalı, 1983: 90).

Zeliş'le evlenmek arzu ve ihtirası Boşnak Bekir için zaman geçtikçe bir iktidar mücadelesine, gücü elinde tutma isteğine dönüşür. Zeliş'in, rızasıyla kendisine varmayacağına emin olduğunda paranın sağladığı güçle her adımda gittikçe çirkinleşerek ona sahip olmaya, ailesi üzerinde tahakküm kurmaya çalışır. Bir yanda genç kızın aklını çelmesi için parayla tuttuğu Bohçacı Sümbül'ü evine gönderir, diğer yanda Kör Fehmi'ye para yedirerek Zeliş'i kaçırma planları yapar. Boşnak Bekir'in çevirdiği tüm oyunlara rağmen “Çıplak Cemal”den vazgeçmeyen Zeliş, yoksulluğun yarattığı tüm olumsuz koşulları hiç şikâyet etmeden göğüslenir. Taliplerinin zenginlik – yoksulluk ayırımında kilitlenen mücadeleleriyle, gelir eşitsizlikleriyle ilgilenmez. Onun itaat eden kadın rolüne uymaması, tehditler karşısında dirençlerinin kırılmamasına yarar. Bencil ve salt kendi çıkarlarını düşünen Bekir ile Urla'da zeytinlikleri olan ve ekonomik gücüne dayanarak “gördüğü kadına kıza sataşan” (Cumalı, 1983: 204) Nuri Bey'in eril zihniyet ve paranın verdiği güçle kurmaya çalıştıkları iktidar, Zeliş'in varsılığa sırtını dönerek mutluluğunu öncelemesiyle sonuçlanır.

Ekonomik yapılanması toprağına bağılı, geçimini tarımdan karşılayan yoksul kasaba halkının Zeliş ve Cemal'in davalarını takip ederek onları desteklemesi, zenginin gücüne karşı yoksulun dayanışmasını simgeler:

“(…) Kalabalığı heyecan ürpertileri dolaşıyordu:

—Yaşa kız! Yaşa! Ayrılma!

—Aferin kız! Aferin! Dayat!

—Nerde bu Bekir be?

—Utanma yok mu bunda be?

(…)

Kalabalık arka sıralardan Bekir'i itiş kakış yakalayıp sürükledi. Ön tarafa ortaya aldı. Kimi yakasından, kimi kolundan, omzundan sarsıp tartaklamaya başladı.

—Git hadi, vazgeçtim de!

—Babasına vazgeçtim de!

—Helâl olsun de!

—Utan be!

—Sıkıl be! Hiç erkeklik yok mu sende?

—Allahından kork!

—Vicdansız kerata!” (Cumalı: 1983: 233).

Davranış biçiminden ötürü Boşnak Bekir'in kasaba halkı tarafından dışlanıp yalnızlaştırılması, Zeliş'in birey olarak tanındığının da göstergesidir ve ana temayı kuvvetlendirmek için kurguda yer almıştır.

Yaşama dört elle sarılan, yaşamayı ve aşkını her şeyin önüne koyan Zeliş'in bakış açısı ve ne istediğini bilen tavrı, yoksulluk olgusunu bir problem olmaktan çıkarır. Cemal'i tüm yoksulluğu ve çaresizliği ile kabul ederek onunla belirsiz bir geleceğe doğru adım atması, sevdiği gencin ekonomik durumunun aşkları üzerinde belirleyici olmasına izin vermediğini gösterir. Böylelikle Zeliş'in duygu ve düşüncelerinin samimiyeti okura kabul ettirilir.

Sonuç

Necati Cumalı kadın karakteriyle öne çıkan *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında, bir tütün zamanı yeşerip gelişen saf bir aşkın öyküsünü sosyal meseleler çerçevesinde ele alır. Olay örgüsü, zaman ve mekân unsurlarının sosyal hayatla birebir ilişkili olduğu romanda, sevdalarını mücadele ekseninde yaşayan iki gencin aşklarının izi, Zeliş'in yaşama bakışı ile dış gerçeklik arasındaki karşıtlık üzerinden sürülür. Anne ve babası ile birlikte taliplerinin gözünde fikrine değer verilmeyen ve varlığı sadece çalışkanlığından ve becerikli olmasından ötürü değerli olan Zeliş'in katı, kaba, hoyrat realitenin varlığına karşı ruhunun derinliklerine kadar tutku ve coşkuyla hissettiği aşka sahip çıkması, romanın temel sorunsalını oluşturur. Yazar, aşk izleğini Zeliş'in kararlı ve cesur davranışları üzerinden sorunsallaştırarak irdeler. Anlatısını olaylar silsilesi üzerinden zengin – yoksul, iyi – kötü, doğru – yalan tezatları dolayımında gerçekleştirir.

Cumalı, anlatı dünyasının içine yerleştirdiği kahramanlarını gözlem gücünün yardımıyla toplumun içinden çıkarıp ait oldukları sosyal tabakanın şartları içinde gerçeğe birebir uygun biçimde kurgulamış; Zeliş'in yaşadığı sosyal çevreye göre aşkını sahiplenişinde idealizme kayan kararlı ve cesur davranışlarını realist olduğu kadar romantik öğelerle ve yanlı bir tutumla şekillendirmiştir.

Zeliş ve Cemal'in gücünü engellerin varlığından alan aşkları uğruna gözü kara verdikleri mücadele kadar canlı ve dinamik mekân betimlemeleri de anlatının sürekli olarak merkezinde yer almış, roman kurgusunu daha inandırıcı ve gerçekçi yapmıştır.

Kaynakça

- Akcaoğlu, S. (2003). *Necati Cumalı'nın Hikâye ve Romancılığı*. Yayımlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cumalı, N. (1983). *Zeliş (Tütün Zamanı)*. 9. bs. İstanbul, Tekin Yayınevi.
- Eliuz, Ü. (2009). Orhan Kemal'in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı. *Turkish Studies*, 4 (8), 1134–1165.
- Kanter, M. F. (2008). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. Yayımlanmış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kocabıyık, D. (2006). *Necati Cumalı'nın Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı ve Tema*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Korkmaz, R. (2007). *Romanda Mekânın Poetiği, Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*. (A. Külhanlıoğlu & S. Eker, Haz.). Ankara, Grafiker Yayınları.
- Stevick, P. (2017). *Roman Teorisi*. (S. Kantarcıoğlu, Çev.). 4. bs. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Şahin, V. (2017). Refik Halit Karay'ın 'İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Yapı. *Researcher: Social Science Studies*, 5 (8) 266 – 292.
- Tekin, M. (2002). *Roman Sanatı*. İstanbul, Ötüken Yayınları.